

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

MUHAMMED el-EMİN DİABY'NİN ŞİİRİNDE ZÜHT

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Abdul Samed Yakub Umar

BURSA-2017

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

MUHAMMED el-EMİN DİABY'NİN ŞİİRİNDE ZÜHT

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Abdul Samed Yakub Umar

Danışman:

Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY

BURSA-2017

TEZ ONAY SAYFASI

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı'nda..... numaralı' Abdul Samed Yakub'un hazırladığı “ **MUHAMMED el-EMİN DİABY'NİN ŞİİRİNDE ZÜHT**” isimli Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 08.10.2017 günü 15.00 - 16.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı/~~başarısız~~ olduğuna oybirliği/~~oy çokluğu~~ ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY

Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Şener ŞAHİN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YILMAZ

08.10.2017

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı: “ **MUHAMMED el-EMİN DİABY’NİN ŞİİRİNDE ZÜHT**”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 61 sayfalık kısmına ilişkin, 19.08.2017 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1’dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

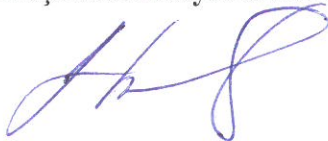

Adı Soyadı:	Abdul Samed Yakub Umar
Öğrenci No:	701423088
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Arap Dili ve Belagati
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Tarih: 19.08.2017

Danışman

Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**MUHAMMED el-EMİN DİABY’NİN ŞİİRİNDE ZÜHT**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih 11.09.2017

Adı Soyadı: Abdul Samed Yakub Umar

Öğrenci No: 701423088

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Abdul samed Yakub Umar
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Arap Dili ve Belagatı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: ix +74
Mezuniyet Tarihi	: .... / .... / 2017
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY

MUHAMMED el-EMÎN DİABY’NİN ŞİİRİNDE ZÜHT.

Bu çalışmada, Afrika sahra altı bölgesinde şiirlerini Arapça ile kaleme alan bir şairin hayatı, eserleri ve şiirlerinde yer alan züht kavramı, yapısalılık yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Afrika sahra altı bölgesinde şiirlerini Arapça ile kaleme alan şairlerin şiirlerinde züht kavramına genel bir bakışın incelendiği bu çalışmada bölge şairlerinin züht şiirlerinin çoğunun, vaaz ve öğüt şeklinde olduğu saptanmıştır. Tezimize konu aldığımız şair Muhammed el-Emîn Diaby’in ise bu şairlerden farklı olarak zühdün genel anlamından (bir şeye rağbet etmemek) hareketle, bu kavramın çeşitli aşamalarına değinmiştir.

Şairin zühde yönelme nedenlerine bakıldığında her ne kadar hayatın değişkenliklerinden çektiği zorlukların ön plana çıktığı görülse de aslında masivadan uzaklaşma arzusu başta yer almaktadır. Bu da sadece dini sebeplerden meydana gelmeyen felsefi züht kavramı ile açıklanmaktadır.

Diaby’in şiirselliğinin incelendiği çalışma şairi Arapça şiir yazan bölge şairlerinin listesine eklemiştir.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Arapça şiiri, Züht.

ABSTRACT

Name and Surname : Abdul Samed Yakub Umar
University : Uludağ University
Institution : Institute of Social Sciences
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Arabic Language and its Rhetorics
Degree Awarded : Mphil
Page Number : ix +74
Degree Date : .... / .... / 2017
Supervisor : Ass. Prof. Hüseyin GÜNDAY

ASCETICISM IN MUHAMMED AL-AMIN DIABY'S POETRY.

In this work, a case study of one of the names in the Africa sub saharan region arabic poetry domain is going to be put forth, his life, asceticism in his poetry and other Works will be approached in the light of the structuralism method of analysis. In the first place, a general survey will be carried on the topic of asceticism in the african Arabic poetry to Show that most of the poets in this region treated asceticism in their Works in the form of advising the masses and preaching the Word of Allah to them, whereas the subject matter poet, Muhammed Al Amin Diaby had a different approach to the topic by extracting meaning from its basic philological and lexicological background (i.e. to desert or abandon something). A manner that caved in through the poet's hardships and struggles in life. This form of asceticism is what is termed as philosophical asceticism, In other words it's the asceticism that is not birthed by only religious reasons. This Project aims at taking a survey in the subconscious of a poet, as well as bringing a new name to the lime light in the Africa sub saharan region Arabic poetry studies.

Key Words: Africa, Arabic poetry, asceticism

ÖNSÖZ

Afrika sahra altı bölgesi, hicri birinci yüzyılda Fas'tan ve Mısır'dan gelen iş adamları vasıtasıyla İslam'ı tanımıştır¹. Bu yüzyıldan itibaren Kur'an-ı Kerim'i ve Hadis-i Şerifleri kavrayabilmek için Arap diline ihtiyaç duyulmuş ve Arapça, bölge devletlerinin ortak dili olmuştur. Hatta bazı Afrika devletleri yazı dilinde Arap harflerini kullanmıştır. Örneğin: Hausa, Fülbe, Suahili, Volof ve Songai'de Arapça xv. ve xvi. y.y.'da bu devletlerde yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla çok sayıda İslam ve Arap diline dair literatür ortaya çıkmıştır. Geride kırktan fazla eser bırakan Ahmed Bâbâ el-Timbuktî, *Târîhu'l-Fattâş* kitabının yazarı Şeyh Mahmûd Ka't ve *Târîhu's-Sûdân* adlı eserin müellifi Abdurrahmân es-Sa'dî bu yüzyıllardaki müellifler arasında yer almaktadır.

xviii. y.y.'daki ünlü âlimlerin başında ise, uluslararası düzeyde ün kazanan nahiv alanında kaleme aldığı *Bulûgu'l-Erab min Kelâmi'l-'Arab* gibi birçok esere² sahip Muhammed el-Kasnâvî yer almaktadır. xix. y.y.'da ise nahiv ve sarf alanında yazdığı iki önemli manzum eserle dikkatimizi çeken isim Nijeryalı Abdullah b. Fodio'dur. O nahiv alanında Suyûtî'nin *Cem'u'l-Cevâmi'* ve *Hem'u'l-Hevâmi'* adlı iki eserini 4400 beyit halinde *el-Bahru'l-Mühît ismiyle*, sarf alanında da bin beyitten oluşan *el-Hısnu'r-Rasîn* adlı eseri kaleme almıştır.

Gana'da Şeyh Umar Karake ve onun talebesi Mâlam Marhaba'nın yanında birçok eseriyle ün kazanan Nijeryalı Şeyh Adam el-İlûrî bölgede oluşan Arap edebiyatına katkı sağlamıştır. Araştırmacılar bu edebiyatı siyasal faktörleri göz önünde bulundurarak yedi ana döneme ayırmışlardır. Bu dönemler; Cahiliye dönemi, İslami dönem (H.1- H.40), Emeviler dönemi (H.41- H.142), Abbasîler dönemi (H. 142- H.656), Memlukler dönemi (H.656- H.923), Osmanlı dönemi (H.923- H.1213) ve Modern dönem (H.1213- devam).³ Bu dönemlerden hareketle bazı edebiyat tarihçileri, kuzey Afrika edebiyatını incelemiş fakat Afrika sahra altı ülkelerini hiç kaleme almamışlardır.

¹ Ali Yakup, “*Cuhûdu'l-Ulamâi'l-Afârîka fi Neşri's –Sakâfatil'İslâmiyya ve'l-Arabiyya, Garb Afrîkiyya Nemûzaccan*”, 2016-05-12 06:49:55., <http://www.qiraatafrican.com>

² Abdullah b. Fodio, *Tezyînu'l-Varakât limâ li mine'l- Abyât* isimli bir şiir divanına da sahiptir. Bkz. Ali Yakup, a.g.e.

³ Bkz. Umar Farrûh, *Târîhu'l-Adabi'l-Arabî*, 4.b., C.İ, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Malâyîn, 1981, s.58; Şevkî Dayf, *Târîhu'l- Adabi'l- Arabî*, 24.b., C.İ, Kâhire, Dâru'l-Ma'ârif, 2003, ss.14-15.

Şevkî Dayf, 'Asru'd-Düvel ve'l-İmârât başlığı altında, Kuzey Afrika edebiyatını incelerken Libya'ya kadar gelmiş ancak Afrika sahra altı ülkelerine değinmemiştir. Bu ülkelerin edebiyatı yerli kalemler tarafından ele alınmıştır.

1967 yılında Şeyh Âdam el-İlûrî, *Misbâhu'd-Dirâsâti'l-Edebiyye fi Diyâri'n-Naycîriyya* isimli eserde Nijerya'da Arapça kaleme alınan edebiyatı beş döneme ayırmıştır: Bunlar, el-Barnâvî dönemi, el-Magîlî dönemi, Wangara dönemi, Fulâni dönemi ve İngiliz dönemidir ⁴

1978'da Senegalli Âmir Sambo *el-Adabu's-Senegâli el-Arabî* eserinde de Senegal'deki edebiyatı ekol şeklinde ele almıştır⁵. 1982 yılında ise, Ahmad Sa'îd Galâdançi Nijerya'da Arapça yazılan edebiyatçılerini el-İlûrî gibi beş döneme ayırarak incelemiştir. Bu dönemler: Memâlik dönemi(10. yüzyıldan önce 13. yüzyılına kadar), İslami dönem (14. Yüzyıldan 18. Yüzyıla kadar), Sokoto Devleti dönemi(1804-1903), Sömürge dönemi(1903-1960) ve Bağımsızlık dönemi(1967-1970)⁶dir.

Yusuf Munkaila'ya göre Afrika sahra altı bölgesinde Arapça kaleme alınan edebiyat türleri, üç temel döneme ayrılabilir: İmparatorluklar dönemi, sömürgeye karşı Mukavemet dönemi ve Yükselme dönemi⁷.

Bu genel bakıştan sonra, Afrika sahra altı bölgesinde Arapça kaleme alınan edebiyat türleri, çok zengin olup hâlâ bakir bir alan olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla bölge edebiyatının zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla bu çalışmada daha önce ele alınmamış Gineli bir şair olan Muhammed el-Emîn Diaby'nin hayatı incelenip şiirlerindeki züht kavramı ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, züht kavramının tarihçesi kısaca incelenmiş, Afrika'da Arapça kaleme alınan şiirlerde yer alan züht kavramı ise genel bir bakışla ele alınmıştır. Muhammed el-Emîn Diaby, hayatı ve şiiri başlığını taşıyan birinci bölümde ise, şairin ismi, nesebi, akademik hayatı, eserleri ve şiiri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise, şairin şiirlerinde yer alan züht kavramı, vurgu yaptığı kelimeler ve şairin züht ile vermek istediği mesajlar incelenmiştir.

⁴ Bkz. Âdam el-İlûrî, *Misbâhu'd-Dirâsâti'l-Adabiyya fi'd-Diyâri'n-Naycîriyya*, 2.b, y.y.,1992, s.112.

⁵ Âmir Sambo, *el- Adabu's-Senegâli el-Arabî*, C.İ, Cezayir, e'ş-Şeriketü'l-Vataniyyatu li'n-Neşri ve't-Tavzî'i, 1978, s.45.

⁶ Şeyhu Ahmad Galâdançi, *Harakatu'l-Lugati'l-Arabiyya ve Adabihâ fi Naycîriya*, 2.b, Şeriketü'l-Ubaykân li't-Tibâ'ati ve'n-Neşir, Riyad, Suudi Arabistan, 1993, s. 31.

⁷ Bkz.Yusuf Munkaila, *el-Adabu'l-Arabî en-Neyceri ve Mua's-sirâtu'l-İsti'imâr fi Mecrâ Tetavvurihî*, Külliyyetu'd-da'vati'l- İslamiyyati'l- Âlamiyya, (yayımlanmamış Doktora tezi), 2009, s.75.

Çalışma esnasında değerli görüşleriyle katkıda bulunan danışman hocam Doç. Dr. Hüseyin Günday'a, gerek tezin yazımıyla alakalı teknik hususlarda, gerekse diğer konularda yardımlarını esirgemeyen tüm arkadaşlarıma gönülden teşekkürü bir borç bilirim.

Bursa, 2017

Abdul Samed Yakub Umar

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
I. AFRİKA KITASINDA KALEME ALINAN ARAPÇA ŞİİRLERDE ZÜHT KAVRAMINA GENEL BAKIŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED el-EMİN DİABY'NİN HAYATI VE ŞİİRİ

I. HAYATI.....	9
II. İLMÎ HAYATI VE ESERLERİ	12
III. ŞİİRİ.....	19
IV. ARUZ VEZİNLERİ.....	22
V. ŞİİR TÜRLERİ	25
A. MÜNÂCAÂT.....	25
B. GAZEL.....	28

C. MEDİH(ÖVME)	30
D. FAHR(ÖVÜNME).....	33
E. HAYAT FELSEFESİ	34
F. VASF:	35
G. ŞEVK VE HANİN(ÖZLEM):.....	36
H. PEYGAMBERE ÖVGÜ (NAAT)	38
İ. MERSİYE:.....	39
J. HİCİV	40

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED el-EMİN'İN ŞİİRİNDE ZÜHT

I. ZÜHDE YÖNELME NEDENLERİ.....	42
II. KELİMELERDE ZÜHT:	51
III. ANLAMLARDA ZÜHT:.....	63
IV. TÖVBE	64
V. DUA	65
VI. KANAAT.....	66
VII. GECE.....	67
VIII. YALNIZLIK:	68
IX. SABIR.....	68
SONUÇ.....	70
BİBLİYOGRAFİYA.....	71

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
Bkz.:	Bakınız
Karş.	Karşılaştırınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
no.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vb.	Ve benzeri
Yay.	Yayınları, Yayınevi
y.y.	Yayın Yeri yok

GİRİŞ

I. AFRIKA KITASINDA KALEME ALINAN ARAPÇA ŞİİRLERDE ZÜHT KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Züht lûgatta, “dünyaya rağbet etmemek, hakir görmek, az yemek, az mala sahip olmak,” manasındadır. “Zühd” mastarından türetilen “zehid” az yiyen, “müzhid” ise malı az olan anlamına gelmektedir. “Tezehhüd” hakir görmek, küçümsemek, “izdihâd” ise malın az olması demektir.⁸

Tasavvuf ıstılahında ise zühdün çok geniş manaları vardır. Buna göre züht, dünyadan yüz çevirmek, masivaya olan meyil ve sevgiden nefsi alıkoymaktır. Ayrıca tasavvufçular zühdü dünyaya karşı duyulan her rağbeti gönülden söküp atmaktır, şeklinde izah etmektedir.⁹

Haddizatında bu anlayış, neredeyse her inanç ve kültürde zühdün var olan bir unsurudur.¹⁰ Ancak unutmamalıdır ki tasavvufun temelini oluşturan züht hayatı, bizatihi İslam’ın teşvik etmiş olduğu dini yaşamın bir tezahürüdür, yoksa iddia edildiği gibi farklı inançların etkisiyle ilk zahit ve sufilerle oluşmuş ve İslam’a sokulmuş bir anlayış değildir. Aksine dünyevi olanın değersizliğine vurgu yapan ayet ve hadislerin, titiz bir dini hayat yaşama çabası içinde olanları sevk ettiği bir olgudur.¹¹

Sufiler tarafından züht ve zahid kelimelerini, hicri ikinci yüzyılının ikinci yarısında özel isim olarak kullanılmıştır. Belki bu gecikme, Kuran-ı Kerim’de geçen “züht” kelimesinin manevi bir etkisi olmadığından dolayı¹² olmuştur¹³.

Bu bağlamda kaydedilmelidir ki, sonradan tasavvufta önemli bir yer alan “züht” teriminin Emeviler döneminde Sünni bir başlangıcı olmuştur.¹⁴

⁸ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, 1.b., C.İİİ, Dâru's-Selâm, Beyrut, ,t.y., ss.1876-1877; el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, ed. Ahmed Abdü'l Gafûr Attâr, 4.b., C.İİ, Beyrut, Daru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1990, s.481.

⁹ Selçuk Eraydın. *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, y.y. 1984, s. 89; Sâmî Yahya, *Arva'u mâ Kile fi'z-Zühd*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Beyrut., t.y, s. 5.

¹⁰ Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 1.b., Bursa, Stüdyo Star Ajans Matbaacılık, 2016, s.14.

¹¹ Bkz: Aburrezak, a.g.e, s.16

¹² Yusuf, 12/20.

¹³ Bkz. Su'âdu'l-Hekîm, *el-Mu'cemu's-Sûfi*, 1.b, Dâru'n-Nudra, 1981, y.y., s.553

¹⁴ Bkz. Hekim, a.g.e., s. 553.

Züht, İslam öncesi tevhidi dinlerde yer almakla birlikte çok tanrılı inançlarda da bulunmaktadır. Örneğin züht şiiri (zühdiyyat), cahiliye döneminde de bulunmaktadır.¹⁵ Bunun yanı sıra, her edebi dönemin züht şairleri ve döneminin şiirlerinde zühdün anlamları vardır. Çünkü her insanın gelecekle ilgili ya da ölüm ile ilgili düşünceleri, hayata ilişkin kanaatleri ve fikirleri bulunmaktadır.¹⁶ Bununla birlikte, zühde sadece dini bir duygu olarak bakmaktansa zühdü hayat felsefesi ya da dünyaya genel bakış açısı olarak düşünmek daha sağlıklı olacaktır. İşte bu anlayış Türkî el-Magîz'e göre *felsefi züht* olarak tanımlanabilir.¹⁷

Bu akım, ilk ortaya çıkışında, züht kavramını bir disiplin haline getirmiş ve sonradan tasavvuf biliminin etkisiyle daha da belirginleşmiştir.¹⁸

Züht kavramına Arap şiirinin bir türü olarak bakıldığında, ortaya çıktığı ilk dönemlerinde bu kavramın müstakil gaye taşımadığı görülecektir.

Züht kavramı, başlangıçta hikmet şiiri veya diğer şiir türlerinin bir teması olarak kullanılırken zamanla müstakil bir şiir türü halini almıştır. Böylece züht türünde kasideler ve kısa şiirler kaleme alınmış ve artık züht şiiri bir ekol haline gelmiştir.¹⁹

Bu çerçevede hicri ikinci ve üçüncü yüzyıl Abbasi döneminde züht şiirinin ortaya çıkışına zemin hazırlayan siyasal, sosyal ve kültürel faktörler bulunmaktadır.

Çoğu Şairlerin zühde yönelmeleri, Abbasi döneminin siyasal, dini ve mezhep tartışmalarından yüz çevirdikleri anlamına gelmektedir. Zira sözkonusu tartışmalar Araplar ve Arap olmayan unsurlar arasında asıl anlaşmazlık sebebidir. Aynı zamanda, Emeviler, Abbâsîler, Kaysîler, Yemenliler, Kaderiyye, Cebriye, Mürcie, Mu'tezile, Sünni ve diğer cemaatlerin arasında bir sorun teşkil etmektedir.

Abbâsî döneminde, hayâsızlığın, şarabın ve kötü içerikli şarkıların yaygın olmasına karşı çıkan şairler olmuştur. Ancak bu şairler onlara karşı koyamayınca, içlerine

---

¹⁵ Atilla Yargıcı, *Abbâsî Döneminde Zühd Şairleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(yayımlanmamış yüksek lisans tezi), ŞanlıUrfâ, 1996, s.27.

¹⁶ Türkî el-Magîz, “*ez-Zühd inda Ebi'l- 'Atâhiyye ve Ebi'l- 'Alâi'l-Ma 'arri*”, Melik Su'ûd Üniversitesi. Dergisi, 1992, s. 389.

¹⁷ Bkz. el- Magîz, a.g.e, s. 390.

¹⁸ El-Magîz, s.390.

¹⁹ Yahya, a.g.e, s. 5.

kapanıp rahatsız olduklarını, hoşnut olmadıklarını göstermişler ve onlara öğüt veren pek çok şiir kaleme almışlardır.

Afrika'da kaleme alınan Arapça şiirlerde, züht kavramı klasik manada kullanılmaktadır. Söz konusu şiirler vaaz ve öğüt vermeyi amaçlamaktadır. Afrikalı şairlerin çalışmalarında felsefi zühde²⁰ çok az rastlanmaktadır. Afrika'da, Klasik züht şiirine meyil eden şairler, halklara vaaz ederken ya da öğüt verirken, süfilerin yoluna başvurarak bunu ifa ederler. Şair, bununla halka züht hayatını sevdirmeyi ve halkı cehennemden salındırmayı amaçlar. Aynı zamanda şair, bir Müslümanın dinini nasıl yaşaması gerektiğini anlatmaya çalışır.²¹

Örnek vermek gerekirse dizelerde şair Muhammed Sambo (1914-1994)²² şöyle der:

يا مَنْ تُحِبُّ أَحَا مُحِبًا ناصِحًا	اسْمَعْ كَلَامِي فَقَدْ ظَفِرْتَ بِبُعْيَةٍ
عَاهَدْتُ رَبِّي فِي اتِّبَاعِ مُحَمَّدٍ	فِي كُلِّ أَمْرٍ مُخْلِصًا لِمَحَبَّةِ
وَقَدْ اقْتَدَيْتُ بِنُورِهِ فِي فَعْلٍ مَا	مُورٍ وَتَرَكْتُ مُحَرَّمٍ وَالشُّبُهَةَ
وَالرُّهْدَ فِي الدُّنْيَا الدَّنِيَّةِ إِنَّهَا	خَدَاعَةٌ وَالِاشْتِعَالِ بِأُخْرَةٍ

²⁰ Bu tür züht şiirinde, şair kendisine derin derin dalıp gidiyor, içindeki savaş eden duygular ve düşünceleri dile getirmeye çalışmaktadır. Bazen hatta şairin özgeçmişin seviyesine kadar çıkabilir. Burada, şair, klasik züht şiirlerdeki gibi apaçık şekilde, vaaz etmiyor ama ima eder kendi hayatına dair düşünceleri anlatırken. Hatta bazen kendi kendine mersiye yazmaktadır. Bkz. El-Magîz, a.g.e, ss. 389-90

²¹ Şeyhu Ahmad Galâdançi, *Hareketü'l-Lugati'l-'Arabiyye ve Edabihâ fi Neycîriyâ*, 2.b, Şirketü'l Ubaykân li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, Riyad, Suudi Arabistan, 1993, ss.126-127.

²² 1914 yılında, Nijerya'da, Sokoto'ya yakın bir kasabada doğmuş. İlk ders aşamalarını babasından almış ve sonra birkaç hocalardan da ders almış. Daha sonra Kano'da medresetu'ş-Şaria'ya katılmış. Mezun olduktan sonra okutman olarak tayin edilmiş. Zamanla Gondi kasabanın hâkimi olmuş. Yayımlanmamış bir divan şiiri varmış. Bkz. İbrahim Halil Yusuf, *eş-Şi'ru'l-Arabî fi Şemâli Neycîriyâ min 1960-2000*, Külliyyetü'd-Da'wâ'ti'l-İslâmiyye, (yayımlanmamış yüksek lisans Tezi), Tarabulus, Libya, 2011, s.151.

وَالْجُودِ وَالْحِلْمِ الْكَثِيرِ مَعَ الرِّضَا وَالْبِشْرِ لِلْمَوْلَى وَحُسْنِ الْعِشْرَةِ

وَتَوَاضُعٍ وَكَرَامَةٍ وَشَجَاعَةٍ وَعِيَادَةِ الْمَرْضَى كَابِنِ عِبَادَةٍ

وَحُبَّةِ الْفُقَرَاءِ وَالْأَيْتَامِ وَالْإِحْسَانِ لِلْمُلُوكِ دُونَ نِكَايَةِ

وَصَفَاءِ أَسْرَارٍ وَذِكْرِ دَائِمٍ وَحُبَّةِ الْمَوْلَى حَلَّتْ عَنْ عَلَّةٍ

Şair şöyle devam etmektedir:

وَيَتْرُكُ كُلَّ مُخَالَفَةٍ لِلْسُّنَّةِ الْوَعْرَاءِ مُتَّبِعِ طَرِيقِ الْبِدْعَةِ

وَالْتَرَكُ لِلْعُلَمَاءِ وَالْأَمْرَاءِ وَالزُّهَادِ إِنْ خَانُوا بِحُبِّ رِئَاسَةٍ

لَوْ كُنْتُ فِي هَذَا الْأَوَانِ مُؤَمَّرًا لَأَمَرْتُ حَقًّا هَؤُلَاءِ بِتَوْبَةٍ²³

Sana nasihat eden ve de (Allah için)seni seven bir kardeş arzulayan bey hey kimse!

Dinle sözümlü bak İşte şimdi muradına erdin.

Ben Rabbime ahd ettim ki, her durumda, sadece Muhammed'i(SAS) dinlerim.

Ve doğru davrandığımda, haramdan uzak durduğumda ve şüphelerimde,

Gereksiz ve aldatan Dünyadan yüz çevirdiğimde ve ahiretle meşgul olduğumda,

Rıza ile cömert olduğumda, çok sabırlı olduğumda, Allah için mutlu olduğumda ve insanlarla iyi geçindiğimde,

²³ Galâdançi, a.g.e, ss.126-127.

*Mütevazılık, keramet, cesurluk ve İbnu Ubâde gibi hasta ziyaretimde,
Fakirleri ve yetimleri sevdiğimde, sıkıntı yaratmadan önderlere itaat ettiğimde,
Gizli işlerde Allah'tan korktuğumda, devamlı zikir edip Allah'ı hiçbir illet olmadan
(doğruca) sevdiğimde, onun ışığından hiç ayrılmadım.*

Şair şöyle devam etmektedir:

*Aydınlık Sünnet'e karşı herhangi bir muhâlefeti terk etmeli (müslüman)
Âlimler, liderler, ve zahitler eğer makam için halka ihanet ederlerse onlara itaat
etmemeli*

*Eğer bu zamanda her şey elimde olsaydı, onlara(âlimler, liderler ve zâhidler) tövbe
etmelerini emrederdim.*

Şair, burada vâiz gibi davranmıştır. Zira şairlerin çoğu klasik zühde meyil etmiştir. Üstelik onlar şair olmadan önce halkı aydınlatan birer alim idiler. Bu yüzden gazel ve hiciv türünde şiir kaleme almamışlardır.

Afrika şairlerinin klasik zühde yönelme nedenleri arasında, kanaatimizce şu husus önemli yer tutmaktadır: Neredeyse Afrika'da her şair “ez-Zühdü ve'l Vasiyye”²⁴ adlı kitabı okumuştur. Dolayısıyla bu kitaptan etkilenen şiirler çalışmalarında zühde yer vermişler ve “Zâhid” kelimesinin manasını, ilmiyle amel eden âlim olarak tanımlamışlardır²⁵.

Şeyh Muhammed Albaşîr Cao zâhidi şöyle tanımlamaktadır:

فَأَعْقَلَ النَّاسِ فِي الدُّنْيَا الَّذِي زَهَدًا   فِيهَا وَكَانَ تَقِيًّا لِلَّهِ مُجْتَهِدًا

فَلَاحُ دُنْيَا وَأُخْرَى بِالرَّهَادَةِ حَا   زَ الرَّاهِدُ الْمُتَّقِي الْمُرَادَ السَّدَادًا²⁶

²⁴ Zühde ağırlık veren öğütler içerikli bir kitaptır. Hz. 'Ali b. Hüseyin'e nispet edilmektedir. Bkz. Kaba İmrân, *eş-Ş'iru'l-Arabî fi'l-Garbi'l-İfrîkî Hilâla'l-Karni'l-İşrîn el-Milâdî*, Külliyyetü'd-Da'veti'l-İslâmiyye ve'l-Âlamiyya, (yayımlanmamış Doktora tezi), C.ii, Libya, 2006-2007, s.564.

²⁵ Bkz. Kaba, a.g.e, s.564.

²⁶ Bkz. Kaba, a.g.e, s.564.

Dünyanın en akıllı insanı, dünyadan uzak durandır (zahit)

Ve Allah'ın azabından sakınma konusunda çaba gösterendir.

Dünya ve ahirette kurtuluş ancak züht ile gerçekleşir

Muhakkak ki, takvalı zahit doğru muradı kazanmıştır

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki “ez-Zühdü ve'l- Vasiyye” kitabının yaygın olmasının sebebi 20. yüzyılının başında, el-Haj Ömer Karky tarafında(1825-1934)²⁷, Terbî‘i edilmesidir. Bu Terbî‘i nitekim kitaba daha da ün kazandırmıştır²⁸.

Afrikalı şairlerin züht çerçevesinde değindiği konular şunlardır: Ölümün hakikati, dünya ve bütün masıvaların sona ereceği, Ahiretin kalıcı ve ebedi olduğu ve takvadan başka cennete götürecek bir yolun olmadığı²⁹ vs. Bu konular, daha önce klasik şairler tarafından da ele alınmıştır. Afrikalı bir şairi diğerlerinden ayıran özellik ele aldığı konu değil, kullandığı üsluptur.³⁰

Malik Sey dünya hakkında şöyle der:

أَلَا إِنَّمَا الدُّنْيَا سَرَابٌ بَقِيعَةٌ   فَيَحْسَبُهُ الظَّامِي الشَّرَابَ يَجُوبُ

أَلَا حُبُّهَا رَأْسُ الخَطَايَا جَمِيعِهَا   وَتُلْقِي الدُّنْيَا ظَهَرَ الوَرَاءِ لَيْبُ³¹

Dikkat et! Varsa yoksa dünya düz bir yerdeki seraptan ibarettir.

Nitekim susamışlığında serabı alıp giden su zanneder

Aman dikkat, bu dünyayı sevmek kötülüklerin başıdır

Fakat onu arkada ancak akıl sahibi bırakır.

²⁷ Nijerya’da doğmuş ama Gana, Togo ve Benin arasında gezerek yaşadı. Yukarıda işaret ettiğimiz kitabı ise yayımlanmıştır ve pek çok yayımlanmamış esei vardır. Gana üniversitesinde(Legon). Bkz. Muhammed Abass Umar, “Alhaj Umar ibn Abibakr ibn Uthman Ketekrachie, a Ghananian Muslim poet”, American University in Cairo,(yüksek lisans tezi) may-2003, t.y., http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=5032

²⁸ Kaba, a.g.e, 2/564.

²⁹ Kaba, a.g.e, 2/564.

³⁰ Kaba, a.g.e, 2/565.

³¹ Kaba, a.g.e, 2/565.

Bazı şairlerin ise dünyaya lanet ettiği görünmektedir. Mali’li Habib Abdullah Kan bu şairlerdendir. O beyitlerinde dünya hakkında şöyle demektedir:

تَبَّأَ لَهَا تَبًّا لَهَا تَبًّا لَهَا   أَحْلَامُهَا تَأْتِي كَالْبَيْدِ

مَا صَحَّ قَطُّ بِهَا أَهْمًا إِلَّا وَبَا   دَرَّ هَادِمٌ اللَّذَاتِ بِالْمُنْكَوَدِ³²

Lanet olsun dünyaya, lanet olsun ona, lanet olsun ona

Onun içinde kurulduğu hayaller, çöldeki serap gibi gelir

Dünyada, hiçbir zaman huzur olmaz yoksa insan ne zaman mutlu olursa lezzetleri yok eden ölüm hemen kara yazıyla karşısına dikilir

Abdussamad Abdullah Muhammad gibi araştırmacılara göre³³, Afrika’daki züht şiiri, eğitim öğretim amaçlı şiirin tematik kapsamı içerisindedir. Çünkü onu ortaya koyan kelimeler ve hayali görüntüler pek mecâzî ve gölgeli değildir. Yani halkın konuştuğu dile yakındır³⁴.

Bu tür şiirde, üslup ve kelimelerde bu kolaylığa başvurmalarının sebebi, Abdussamad’a göre, halka Kuran-ı Kerim’deki hakikatleri aktarabilmektir. İşte bu, eğitim öğretim amaçlı kaleme alınan şiir anlamına gelmektedir.

el-Vezir Cunaid³⁵, Kur’an-ı Kerim’deki bazı hakikatleri anlatırken şöyle söylemektedir:

أَلَا يَا أَهْمِيلَ الْعَصْرِ أَيْنَ انْسِيَابِكُمْ   كَأَنَّي بِكُمْ وَالْمَوْتُ وَاللَّهُ قَدْ نَزَلَ

³² Kaba, a.g.e, 2/565

³³ Abdussamad Abdullah Muhammad gibi (“eş-Ş’irul-Arabî fî Garbiyyi İfrîkiyâ münzü’l-İsti’mâr. (Senegal ve Neycîriya” kitabının yazarı).

³⁴ Bkz: Abdussamad ‘Abdullâh Muhammad, eş-Ş’irul-Arabî fî Garbiyyi İfrîkiyâ münzü’l-İsti’mâr. Senegal ve Neycîriya, Ummu’l Kurâ Ünüversitesi, Suudi Arabistan, t.y., (yayımlanmamış yüksek lisans Tezi), s.226.

³⁵ Cunaid b.Muhammad Buhari b. Ahmad. Gatatu b. Lima al-Fullâni, Nijerya’da 1906 yılında doğmuş. Asmaa b.Usman b. Fodiyo’nun torunlarından birisidir. 1996 yılında vefat etmiştir. Bkz: Mohammed el-Emîn Alhassan, el-Asâlibu’l-İnşâiyya fî Dîvâni’l-Vezir Cunaid, Gana Üniversitesi(Legon), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Accra, 2015, s.6.

وَأَثَرْتُمْ الدُّنْيَا فَأَلْهَكُمُ الْأَمَلُ

نَبَذْتُمْ كِتَابَ اللَّهِ حَلْفَ ظُهُورِكُمْ

صُرُوفَ الرَّدَى فِي الْعَابِرِينَ مِنَ الْأَوَّلِ

عَفَلْتُمْ عَنِ الْأُخْرَى وَلَمْ تَتَّفَكَّرُوا

وَأَكْثَرَ مَنْ تَعْمِيرِكُمْ وَمَنْ الْحِيلِ

وَقَدْ عَمَرُوا الدُّنْيَا كَتَعْمِيرِكُمْ هَا

وَأَطْوَلَ أَعْمَارًا وَفِي عِظَمِ الدُّوَلِ

وَهُمْ مِنْكُمْ أَعْنَى وَأَكْثَرَ فُؤَادًا

فَقَدْ آنَ وَفَتْ الْأَتِعَاطِ لِمَنْ عَاقَلٌ³⁶

أَلَا انْعَظُوا وَاسْتَيْقِظُوا وَتَنَبَّهُوا

Beni dinleyin ey bu asrın ahaliçikleri! Hani nerede kaldı günah işlemekten geri çekildiğiniz!

Bana öyle geliyor ki sanki siz bu haldeyken vallahi kesin ölüm başınıza inecek Allah'ın kitabından yüz çevirip dünyayı tercih ettiniz ve ondan umudunuzu kesmediniz

Ahireti önemsemediniz ve evvel zamanlardaki helak haberlerini düşünmediniz

Onlar sizin gibi dünyayı imar etmişlerdi, hatta sizden daha çok tedbirliyidiler

Ve onlar sizden daha zengin ve güçlüydüler, sizden çok yaşadılar ve aynı şekilde medeniyetleri sizinkinden daha güçlüydü

Size söylüyorum! Bunlardan ibret alın, uyanın, çünkü akıl sahipleri için ibret alma zamanı geldi.

³⁶ Abdussamed Abdullah Muhammad, a.g.e, s.229.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED el-EMİN DİABY'NİN HAYATI VE ŞİİRİ

I. HAYATI

Bu çalışmada, şairin özgeçmişini yazabilmek için, en güvenilir kaynak, kendisinin kaleme aldığı şiir ya da nesir eserleridir. Objektif ve bilimsel bir çalışma ortaya koyabilmek için, yapısalcılık yöntemine başvurarak sübjektif yorumlardan mümkün mertebe uzak kalınmaya çalışılmıştır.

İsmi Mohammed el-Emîn Diaby babasının adı ise Şeyh Mohammed Kâso Diaby dir. Gine'nin ikinci büyük şehri olan Kindiya'da 1952 yılında dünyaya gelmiştir³⁷.

Eşraftan olduğunu ve babasının ona göz bebeği gibi baktığını ve annesinden fevkalade ilgi gördüğünü dizelerde şöyle dile getirmektedir:

عَشْتُ فِي طُفُولَةٍ لَمْ أَلَقْ فِي   هَا حُشُونَةَ الْحَيَاةِ وَالْعَنَا
تَحْتَ ظِلِّ وَالِدٍ يُجُبُّنِي   مِثْلَ عَيْنَيْهِ سَوَاءً بِسَوَا
وَلَقِيتُ مِنْ حَنَانِ الْأُمِّ مَا   عَوَّدَ الْقَلْبَ عَلَى بَذْلِ الْعَطَا³⁸

Öyle güzel bir çocukluk yaşadım ki, hayatın zorlukları ve sıkıntılarını çekmedim

Beni göz bebeği gibi seven bir babanın gölgesinde büyüdüm

Annem ise, şefkatiyle beni cömert bir insan yaptı

Fiziksel olarak genç görüldüğünü ama yaşına göre olgun bir kişiliğe sahip olduğunu, şöyle ifade etmektedir:

إِنَّ عُمْرِي فَاقَ جِسْمِي فِي النَّمَا   فَمَكَّثْتُ فِي شَبَابِي وَالصِّبَا
وَأَسْنُ مِنْهُمَا عَقْلِي فَلَمْ   يَنْمُوا إِلَّا عَلَيَّهِمَا عَلَا
يَلَهْتُ الْعُمُرُ فَلَا يَلْحَقُهُ   فَهُوَ فِي الْأَرْضِ وَعَقْلِي فِي السَّمَا

³⁷ Muhammed el-Emîn Diaby, şiir divanı(yayımlanmamış), s.1.

³⁸ Mohammed el-Emîn Diaby, *el- Manfâ* (yayımlanmamış) s.64.

وَوَرَاءَ الْعُمْرِ جِسْمٌ نَاضِرٌ   وَلَكِنَّهُ بَطِيءُ الْإِرْتِقَاءِ
فَبَلَغْتُ وَأَنَا مُرَاهِقٌ   فِي نُبُوغِ الْعَقْلِ أَعْلَى مَسْتَمَى³⁹

Muhakkak ki yaşım, fiziğimden ötedir, nitekim çocukluğum ve gençliğim uzun sürdü

Yaşım ve görüntümden daha ileri olan aklımdır, o her zaman onların üstündedir

Aklıma yetişmek için, yaşım çabalıyor fakat ona yetişemiyor. Zira aklım yukarlarda, o ise yerlerdedir

Yaşımın arkasında da ona yetişmeye çalışan körpe bir bünye var, ne yazık ki o yükselmede yavaştır

Bu nedenle, ben ergen iken aklım olgunlaşıp yüksek yerlere ulaştı.

Şair dizelerde memleketi Kindiya⁴⁰ hakkında ise şöyle söylüyor:

بَلَدَةٌ فِي الْحُسْنِ مِثْلَ كِنْدِيَا   كِنْدِيَا وُلِدْتُ فِيهَا لَمْ أَجِدْ
فَلَهَا فِي أَهْلِهَا كُلِّ الْإِبَا   وَلَئِنْ تَوَاضَعْتَ بُيُوتُهَا
حَالُهُ فِيهِمْ وَلَوْ طَالَ الْمَدَى   يُكْرِمُونَ الضَّيْفَ لَا يُرِيبُهُمْ
لَيْسَ يَمُخُّوهُ تَصَارِيفُ الدُّنَا   بَلَدَةٌ عَشْمُتُهَا وَحُبُّهَا
اتِّ مَلِيَعَةً بِأَعْدَبِ الْمُنَى   فِي تَرَاهَا دَفَنْتُ ذِكْرِي
كَمْ عَلَى فِرَاقِهَا دَمْعِي هَمَى   فَهِيَ جُزْءٌ مِنْ حَيَاتِي نَابِضٌ
سَعْيِي فِيهِ رَغْبَةٌ لِي وَهَوَى   لَيْسَ فِيهَا مَوْطِئٌ إِلَّا وَبِي الْ
وَالِي رُبُوعِهَا قَلْبِي هَمَا   كَمْ مَلَأْتُ نَاطِرِي مِنْ حُسْنِهَا
وَهِيَ تَشْدُو بِأَطَايِبِ الْغِنَا   وَصَعَّتْ أُذُنِي إِلَى طُيُورِهَا
أَنْتَقِي مِنْهَا أَطَايِبِ الشَّذَى   وَشَمَمْتُ الْعِطْرَ مِنْ وُرُودِهَا
فَاحَ عِطْرُ الرُّزِّ مِنْهَا وَأَنْتَشَى   كَلَّمَا هَبَّ النَّسِيمُ عَابِثًا
وَصَمَّ الْمُنَاخُ فِيهَا وَاسْتَوَى   طَابَ مَأْوَاهَا وَلَدَّ ثَمْرُهَا

³⁹ Diaby, *el-Manfâ*, s.28.

⁴⁰ Şairin doğum yeri, Gine'nin ikinci büyük şehridir. Başkent Konakri'nin doğusunda yaklaşık 130 km uzakta bulunmaktadır. Toprakları verimli olup Gine'nin en önemli şehirlerinden birisidir.

مِنْ شُؤْخِهَا تُعَانِقُ السَّمَاءَ
لَيْلَةً يَطِيرُ مِنْ عَيْنِي الْكَرَى
وَأَنَا عَادَزْتُهَا لَا عَنْ رِضَا
عَامِرٍ قَلْبِي يُقَاوِمُ الْبِلَى
فِي سَبِيلِهِ أَضْحَى بِالْهُوَى⁴¹

وَبَدَتْ جِبَاهُهَا كَأَنَّهَا
كُلَّمَا دَكَّرْتُهَا فِي غُرْبَتِي
كِنْدِيَا حَرَجْتُ مِنْهَا مُرْعَمًا
تَارِكًا لَيْلَى هَهَا، وَحُبُّهَا
فَطِلَابُ الْعِلْمِ كَانَ غَايَتِي

Ben Kindiya'da doğdum ve görmedim onun gibi güzel bir şehir

Oradaki evler her ne kadar mütevazı olsa da, ahalileri gururludur

Misafire ikram ederler, uzun kalmasından hiç rahatsız olmazlar

Ben Kindiya'ya aşığım, hayatın cilveleri bu sevgiyi yok edemez

Toprağına en güzel arzularıyla dolu anılarımı gömdüm

*Oysa o benim hayatımın yaşayan bir parçasıdır, kaç kere gözyaşlarım aktı ondan
ayrılırken!*

Bütün köşelerinde sevinçle yürümek isterdim

Gözlerimi, güzelliğiyle ne kadar da doldururdum ve kalbim, topraklarına özlem duyardı

İçindeki kuşlardan en güzel şarkıları dinlerdim

Çiçeklerden ise, en güzel kokuları koklardım

Meltem estiğinde, pirinç tarlalarından güzel kokular gelirdi

Suyu tatlıdır, meyveleri lezzetlidir, havası ise temiz ve ılıktır

Dağları gökleri kucaklayacak kadar yüksektir

Gurbette, gece onu hatırladığımda gözlerimden uyku kaçırdı

O şehirden çıkmak zorunda kaldım, istemeden onu terkettim

Arkamda sevgisi kalbimde dolu olan sevgilimi, acı çekerek bıraktım

⁴¹ Diaby, *el-Manfâ*, ss.64- 65.

İşte Burada şair Kindiya'yı ne kadar sevdiğini dile getiriyor ve onun başka hiç bir şehre benzemediğini de vurguluyor. Çünkü başta aşkı olmak üzere, çocukluğundan beri birikmiş hatıralar orada saklı olarak bulunmaktadır. Kuş cıvıltıları, pirinç tarlalarından esen rüzgârın getirdiği çeltik kokusuna kadar her şeye özlem duymaktadır. İlim tahsili için ayrılmak zorunda kaldığı memleketine olan özlemini dile getiriyor.

Şair, insanlığa ve ilme fedakârca hizmet ettikten sonra, Salı günü, 26.07.2016 tarihinde, Nijer ülkesinde ölmüştür.

II. İLMÎ HAYATI VE ESERLERİ

Babası âlim olduğu için, ilk ondan okuma yazmayı öğrenmiş, yaşı küçük olmasına rağmen bazı ana kitapları daha okula gitmeden önce okumayı başarmıştır. Daha sonra el-Medresetü'l-Fadîkiyya isimli bir okulda Arapça temel ilimlerini tahsil etmiştir⁴².

Bunları kendi diliyle şöyle ifade etmektedir:

طَالِعُ الْأَدَبِ مُنْذُ عَهْدِ الصِّبَا	وَأَنَا مَنِ اسْتَوَى يَرَاغُهُ
بَيْنَ مَنْثُورٍ وَمَنْظُومٍ كَفَى	نَالَ شَيْئًا مِنْ كُنُوزِ الْعَرَبِ مَا
وَلِفِكْتُورِ حَيَاةِ الْبُؤْسَا	قَارِيٌّ هَازِدِي رَوَائِعًا
عَبْقَرِيٍّ الشِّعْرِ فِي الْجُلْتَرَا	وَلشَّكْسِيِرِ ذِي الْمَوَاهِبِ
زَادَ لَيْلَةً عَلَيَّهَا وَكَتَفَى	وَشَفَى النَّفْسَ بِالْفِ لَيْلَةٍ
شَهْرَزَادَ وَهِيَ تَرْوِي مَا مَضَى	عِنْدَمَا جَاءَ الصَّبَاحُ مُدْرِكًا
وَمَقَامَاتِ الْحَرِيرِيِّ وَالشِّفَا	دَارِسُ الْأَفِيَّةِ ابْنِ مَالِكِ
وَشَفَى الْعَلِيلَ مِنْ قَطْرِ النَّدَى	وَارْتَوَى مِنْ كَامِلِ الْمُبَرِّدِ
وَهُوَ فِي حَالِ افْتِرَاقِهِ وَنَى	فَاللَّفِيْفِ فِي افْتِرَاقِهِ نَوَى
مِنْ رِسَالَةٍ لِإِخْوَانِ الصِّفَا	وَأَتَتْهُ نُبْدَةٌ مَنْقُولَةٌ
وَاسْتَفَادَ مِنْ كَلَامِ بَيْدَبَا	رَاعَهُ كَلِيلَةٌ وَدَمَنَةٌ

⁴² Diaby, *şiiir divanı*, s.1.

عَبَّ مِنْ عُبَابِهِ حَتَّى اِكْتَفَى
 جَمَعَتْ شَوَارِدًا مِنْ اللُّغَى
 سَيِّمًا مَا فِي كِتَابِ الْبُحْلَا
 مِنْ جَمَالِ الْحَبِّكَ حُسْنًا وَرَوَا
 لِعُلُومِ الدِّينِ فِيهِ شَفَا
 كَلِمَةً تُرَوَى وَلَا رَأْيًا يُرَى
 مَرْجِعًا فِي الطِّبِّ طَالَمَا شَفَى
 الَّذِي بَيَّنَّ مَعْنَى اسْتَوَى
 لَا نَعِي كَيْفَ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى
 عَنْ رَسُولِ اللَّهِ جَلَّ وَعَلَا
 لِأُصُولِ الْفِقْهِ بُنْيَانًا بَنَى
 كَانَ مَعَهُ مِنْ أُمَّةِ الْهُدَى
 دَسَّاهُ فِي الْوَحْلِ أَرْبَابُ الْهُوَى
 مِنْ أَحَادِيثِ النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى⁴³

وَارْتَوَى مِنْ مُعْجَمِ التُّعَالِي
 شَمَلَتْ أَبْوَابَهُ طَرَائِقًا
 وَاسْتَمَالَهُ بَيَانُ الْجَا حِظِ
 نَسَجَ الْيَرَاعَ مِنْهُ آيَةً
 وَالْعَزَالِي سَرَّهُ إِحْيَاؤُهُ
 لَمْ يَذَرْ لِقَيْلَسُوفٍ بَعْدَهُ
 وَابْنُ سَيْنَا الْقَيْلَسُوفُ مَنْ عَدَا
 سَرَّهُ مُوْطَأُ ابْنِ مَالِكِ
 نَفَهُمْ اسْتَوَى بِمَعْنَاهُ لِكُنْ
 وَلَهُ سِلْسِلَةٌ ذَهَبِيَّةٌ
 وَرَأَى لِشَّافِعِيِّ الْفَضْلِ إِذْ
 وَابْنُ قَيِّمٍ وَشَيْخُهُ الَّذِي
 أَوْرَدَا الدِّينَ نَقِيًّا بَعْدَمَا
 وَارْتَوَى مِنَ الصِّحَاحِ نَاهِلًا

Bu kasidede şair, ilk mısradada okuma yazmayı erken öğrendiğini ve özellikle edebiyata erken yaşta başladığını ifade etmektedir. İlerleyen yaşlarda okumuş olduğu bazı kaynakları da şiirin geri kalan kısmında anlatmaktadır.

Şair İngiliz romancı ve şair Thomas Hardy başta olmak üzere, Batı Edebiyatından Victor Hügo ve Shakespeare'i de zikretmektedir.

İslam medeniyetine dair okuduğu literatürü şöyle sıralamaktadır:

1. Elf leyle ve leyle (Bin bir gece masalları)
2. Elfiyetü İbni Mâlik – Muhammad b. Abdullah b. Malik (600/672)
3. Makâmâtu'l-Harîrî – Muhammad b. el- Kasim b. Ali b. Muhammed b. Osman al Harîrî (516/446)
4. eş-Şifâ bi Te'ârîfi Hukûki'l- Mustafâ Kadî İyâd, İyâd b. Musâ el-Yahsîbî (544/476)
5. el-Kâmil, Muhammed b. Yezîd b. Abdul Akbar (210/286)
6. Katru'n-Nedâ ve Bellü's-Sadâ, Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed bin Abdullah b. Hişâm el-Ensârî (708/761)

⁴³ Diaby, *el-Manfâ*, ss.33-36.

7. İhvânu's-Safâ Risaleleri
8. Kelîle ve Dimne –Abdullah b. el-Mukafa (106/142)
9. Fıkhu'l-Lüga ve Esrâru'l-Arabiyye, Ebu Mansûr Abdülmelik b. Muhammad b. İsmail es-Se'âlibî (350/429)
10. el-Beyan ve't-Tebyîn- Ebu Osman Amr bin Bahr el-Kinânî el-Fukaiimi el-Basri el-Câhiz(781/868)
11. İhyâu Ulûmiddin, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (450/505)
12. İbn-i Sîna'nın kitapları (370/427)
13. el-Muvatta- Ebu Abdillâh Mâlik bin Enes(93/179) ve diğeri kitapları
14. İmam Şâfi'î'nin kitapları (150/204)
15. İbnu'l- Kayyim (691/751) ve hocası İbn Teymiye(661/728)
16. Sahih-i Buharî ve Müslim Hadisleri.

Görüleceği üzere şair dizelerde öğrencilik yıllarında okuduğu bazı, kitapları gözler önüne sermektedir. Küçük yaştan itibaren akıcı bir dil ile yazabilmesi onun ilmî bir ortamda yetiştiğini göstermektedir. Bu durum Şiirinde değindi isimlerinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Tahsil yolundan uzun yolculuktan sonra, Allah'ın kendisine lütufta bulunarak çok başarılı olmasını sağladığını ifade etmektedir. Şair, kendisinin aynı anda eğitimci, araştırmacı, edebî tenkitçi ve romancı olduğunu da dizelerde ifade etmekte ve şöyle demektedir:

فَاسْتَقَامَ النَّثْرُ عِنْدِي وَاسْتَوَى	وَكَتَبْتُ دَوْمًا تَجْرِبَةً
وَمَلَكَتُ مِنْهُ كُلَّ مَا عَلَا	وَلَقَدْ أُوتَيْتُ حِظًّا وَافِرًا
يَنْتَقِي مَا يَشَاءُ مِنْهُ مَنْ يَشَاءُ	إِنَّ فَضْلَ اللَّهِ لَيْسَ يَنْقُضِي
عَالِمٌ وَشَاعِرٌ عَلَى السَّوَا	يَلْتَقِي مِنْ فَضْلِهِ فِي وَاحِدٍ
وَأَدِيبٌ نَاقِدٌ لِأَدْبَا	وَمُرَبِّ بَاحِثٌ وَمُحَقِّقٌ
مِثْلَمَا الْمَاءُ النَّمِيرُ قَدْ جَرَى	وَرَوَائِي جَرَى يَرَاغُهُ
مِثْلَمَا تَعْبِيرُهُ فِي الشَّعْرِ سَرَى ⁴⁴	وَسَرَى تَعْبِيرُهُ فِي نَثْرِهِ

Şair şöyle der:

İlk yazı yazma tecrübemde, yazdıklarım düzgün ve olgundu

⁴⁴ Diaby, *el-Manfâ*, ss.28-29.

Kuşkusuz bana bol şans bahsedildi ve sözkonusu bol şans sayesinde her pahabiçilmeze sahip oldum.

Zira Allah'ın fazlı bitmez tükenmez, Allah'ın fazlından herkes dilediği ölçüde dilediğini seçer

Allah'ın fazlından her hangi birinde âlim ve şair eşit seviyede buluşur

ve eğitimci, araştırmacı, muhakkik, edebiyatçı ve edebiyat eleştirmeni de buluşur

Temiz ve tatlı akan sular gibi, akıcı kalem sahibi bir roman yazarı da Allah'ın fazlından her kimse olur

Ve düz yazıda ifadesi akıcıdır, tıpkı şiirde ifadesi akıcı olduğu gibi.

Yazar, eğitim ve psikoloji üzerinde, Suudi Arabistan'da lisans ve yüksek lisansını bitirmiştir. Doktorasını ise, 2013 yılında Tunus'ta eğitim bilimlerinde bitirmiştir. Nijer İslam üniversitesinde 1989'den beri okutman olarak çalışmıştır.⁴⁵

Eserlerine gelince, kendisinin de yazdığı gibi, gençliğinden bu yana yazmakta olduğu ilk şiir divanını Suudi Arabistan'a gitmeden önce kaybetmiştir.⁴⁶ Ulaşabildiğimiz kalan eserleri de şöyle sıralanabilir:

1. *Şiir Divanı*: Bu divanın içinde yazar, yoğun bir şekilde mazisini, şimdiyi ve geleceğini anlatmaktadır. O, gazel, hiciv, övgü gibi çeşitli şiir türlerinde farklı aruz vezninde Afrika'ya dair pek çok hikâye anlatmıştır.
2. *el-Manfâ*: 2006 yılında kaleme aldığı manzum bir eserdir. Eser binden fazla beyti kapsamaktadır. Tarih, felsefe, insan, toplum ve hayatı, manzum bir üslupla ele almıştır. Yayınlanmamış olan bu eser şairin bir özgeçmişi niteliğindedir.
3. *Fanta*(Roman): Bu eser 1975 yılında tamamlanmıştır ve çok hacimli olduğundan dolayı yirmi yedi sene boyunca eserin tenkit ve redaksiyonunu yapmıştır.(2002). Daha sonra da eseri üç cilt haline getirmiştir. Bu eserin, sahra altı Afrika bölgesinde ilk Arapça ile yazılmış bir roman olduğunu söylemek mümkündür. Yazar, Romanın içinde yüksek bir edebi dille çok zengin Afrika kültürünü, siyasetini, toplum hayatını, maddi ve manevi bazı insani ilkelerin ve Afrikalıların kimlik probleminin tenkidini yapmıştır.(yayımlanmamış)
4. *Ravâi 'u Âli Karamokhobâ*: Bu eseri yazar, Afrika edebiyatı hakkında bir giriş ile başlayarak kendi memleketinin, ailesinin ve soyunun tarihi üzerine yazmıştır.(yayımlanmamış)

⁴⁵ Mohammed el-Emîn Diaby, *Ravâi 'u Âli Karamokhoba* (yayımlanmamış), s.328.

⁴⁶ Diaby, a.g.e, s.328.

5. *et-Takâbul fi'l-Kur'âni'l-Kerim* 2013 yılında, Birleşik Arap Emirlikleri-Dubai'de, Cum'ati'l-Mâcid merkezi tarafından yayımlanmış belâgata dair bir eserdir.

Belâgatte Mukâbele⁴⁷ bölümünde, Kuranda daha önce keşfedilmemiş kalıplar ve örnekler maharetle gözler önüne serilmiştir. Yeni keşfettiği örneklerinden birisi ise İbrâhim süresinde 34'teki ayeti kerimedeki Mukabele unsurlarıdır.

﴿اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفَلَكَ

لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبِينَ وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾

Bu ayet-i Kerime'deki mukabele unsurlarını şöyle açıklıyor:

(فَأَخْرَجَ، أَنْزَلَ، سَخَّرَ) kelimesinin altında ve manasına giren birkaç kelime görmekteyiz

Aynı zamanda iki tane gezegen görülmektedir *الارض* ve *السماوات* ve her birine uygun unsurlar vardır. Semâya düşen ve zamanı anlatan unsurlar: (الشَّمْسُ، الْقَمَرُ، اللَّيْلُ، النَّهَارُ)

Yeryüzüne uygun unsurlar ise bunlardır: ⁴⁸(مَاءٌ، الثَّمَرَاتُ، الْفُلُكُ، الْبَحْرُ، الْأَنْهَارُ)

6. Sifâtu'r-Rahmân fi Âyâti'l-Kur'ân. (yayımlanmamış)
7. el- Müstedrak ale'l-Müdrak fi't-Tafsîr. (yayımlanmamış)
8. el-Müstedrak ale'l-Müdrak fi Ulûmi't-Tefsîr. (yayımlanmamış)

Bu bağlamda söylenmelidir ki, şaire göre Allah'ın sıfatları ve isimleri, yukarıda saydığımız kitaplar dâhil olmak üzere çok önemli bir ilgi alanıdır.

Yazar kendinden bahsederek bunu şöyle ifade etmektedir:

وَصِفَاتُ اللَّهِ قَدْ أَعَدَّهَا   فِي نِظَامِ هَرَمِيِّ الْمِلْتَقَى
فَاهْتَدَى إِلَى مُمَيِّزَاتِهَا   وَلَكَشَفِ أُمَّهَاتِهَا اهْتَدَى
عَدَّتْ كَمَا وَنوعًا مِثْلَمَا   عَدَّتِ النُّحَاةُ إِنَّ وَعَسَى
رُوعَةُ الْمُقَابَلَاتِ ذَاقَهَا   فِي كِتَابِ اللَّهِ جَلَّ وَعَلَا⁴⁹

⁴⁷ Bazı belagat âlimlerine göre tıbâk sanatının kısımlarından birisidir. Sekkâki (ö:626/ 1229) başta olmak üzere bir kısım edipler ise onu müstakil bir mana sanatı olarak kabul ederler. Mukabele, aralarında tenasüp bulunan iki veya fazla kelimeyi zikrettikten sonra, aynı tertibe göre mana yönünden onların zıddı olana lafızları sıralamaktadır. Bkz. Hikmet Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, Nil yayınları, 1999, s.246.

⁴⁸ Bkz. Mohammed el-Emîn Diaby, *et-Takâbul fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Cum'atü'l-Mâcid, 2013, s.26.

⁴⁹ Diaby, *el-Manfâ*, s.52.

Allah'ın sıfatlarını dikkatlice piramit şeklinde tek tek saydı

O sıfatların özellikleri ve ana prensiplerini keşfetme şansı oldu

Nahivcilerin İnne(kesinlik) ve Ase(şüpheli)nesneleri saydıkları gibi, sayı ve biçim olarak saydı

Kuran'da mukabelenin güzelliğini tattı.

Bazen şöyle örneklerde bulunuyor:

فَعَصَى آدَمُ بَعْدَهَا غَوَى   بَعْدَهَا تَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى
جُمْلٌ تَقَابَلَتْ أَطْرَافُهَا   بِبَدِيعِ النَّظْمِ عِنْدَ الْإِلْتِقَا
فَ—(عَصَى) وَ(تَابَ) فِي تَقَابُلِ   وَهَدَى مُقَابِلَ لَهُ غَوَى
نَظَرَاتٍ فِي صِفَاتِ رَبِّنَا   غَيْرُهُ بِمِثْلِهِنَّ مَا أَتَى⁵⁰

Kuranda, Taha süresinde yüz yirmi birinci ve ikinci ayetlerde(121-122)⁵¹, Hz. Âdem'in hikâyesini anlatırken, birbirine uygun düşen ve ayetin anlam bütünlüğünü sağlayan kelimeler seçildi. عصى kelimesine uygun düşen(zıddı) تاب kelimesidir. غوى kelimesi ise هدى sözcüğüne uygun düşmektedir. Çünkü isyan eden kişinin Allah'tan tövbe etmesi beklenir, doğru yolu kaybedenlerin ise Allah'ın hidayet etmesi beklenir.

Burada, daha önce belâgatçilerin keşfetmediği bir mukabele örneğine değinmektedir.

Şair dizelerde esmâ-i hüsnâ hakkında da bazı örnekler sunar ve şöyle der:

فَاقْتِرَانُ عِلْمِهِ بِحِلْمِهِ   حِكْمَةٌ عَنْهَا الْعُمُوضُ قَدْ جَلَا
يَعْلَمُ الذَّنْبَ وَلَوْلَا حِلْمُهُ   مَا أَتَيْنَا قَطْرَةً مِنَ السَّمَاءِ⁵²

Kuranda el-Alîm ve el-Halîm isimlerini –klasik müfessirler gibi değil- aralarında anlam bağı kurarak açıklamaktadır. Yani yüce Allah bizim işlediğimiz günahları (el-Alîm) ismiyle biliyor ama (el-Halîm) ismiyle lütuf edip bize rızık vermektedir.

⁵⁰ Diaby, a.g.e, s.52

⁵¹ (فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ لَهَا سُوءًا لِهَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ، وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى *** ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى)

⁵² Diaby, *el-Manfâ*, s.52.

Şair bu örnekte ise şöyle der:

وَاسْمُهُ الْعَزِيزُ فِي اجْتِمَاعِهِ   بِالْحَكِيمِ، ذَاكَ تَدْبِيرٌ عَلَا
خَالِقٌ بِعِزَّةٍ وَحُكْمَةٍ   لَيْسَ فِي مَخْلُوقِهِ عَيْبٌ يُرَى
إِنْ قَضَى شَيْئًا فَلَا تَرَاغُعُ   أَوْ تَأْسُفٌ وَمَا تَمَّ بَدَا⁵³

Dizelerde anlaşılacağı üzere Şair burada, şunu anlatmak istemiştir: Allah, العزيز isminin sırrıyla izzet ve kuvvetle her şeyi hiçbir kusuru göstermeden yaratmış ve الحكيم sırrıyla her şeye hikmet ve anlam koymuştur. Allah bir şeyi yarattığında, ondan asla bir pişmanlık duymaz.

Şair burada da şunu verir:

وَكَذَا الرَّحْمَنُ وَالْحَبِيرُ فِي   آيَةٍ فِيهَا عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى
فَهُوَ فَوْقَ عَرْشِهِ يَعْلَمُ مَا   فِي السَّمَاءِ وَالَّذِي تَحْتَ الثُّرَى
وَيُحِيطُ سَمْعُهُ وَعِلْمُهُ   بِدَيْبِ النَّمْلِ مِنْ تَحْتِ الصَّفَا⁵⁴

Furkan süresinde elli dokuzuncu ayette (59)⁵⁵yüce Allah, الرحمن ismiyle gökler ve yeryüzü ve dünyadaki her şeyi mükemmel yapmıştır. الخبير isminin sırrıyla ‘el arş üzerindeyken küçük detaylardan haberdar olmaktadır. Duaları duyar ve denizin dibindeki en küçük şeyden haberi vardır.

Yine bir başka örnekte şair Allah’ın sıfatlarından العليم والواسع hakkında şöyle der:

وَاجْتِمَاعُ الْوَاسِعِ الْعَلِيمِ فِي   مَوْطِنِ الْفَضْلِ بِهِ الْعُرْفِ جَرَى
أَيْنَمَا أَتَى الْإِسْمَانِ فَاغْلَمَنَ   أَنَّ تَمَّ فَضْلُهُ لِمَنْ يَشَا
فَالَّذِي يَزِيدُ فِي عَطَائِهِ   وَاسِعٌ، وَاللَّهُ وَافِرُ الْعَطَا
وَهُوَ عَالِمٌ بِمَنْ يُخْصُّهُ   بِعَطَاءِ الْفَضْلِ، كَيْفَ؟ وَمَتَى؟⁵⁶

Şair yukarıdaki beyitlerde şöyle der: العليم ve الواسع isimleri ne zaman bir araya gelirse ‘ ortada bir nimet ve rızık var demek. El-vâsiu ismiyle tükenmez hazinesinden lütfeder ve el-Alîm ismiyle yüce Allah, nasıl? Ne zaman? Rızık dağıtacağını bilmektedir.

⁵³ Diaby, a.g.e, s.52.

⁵⁴ Diaby, a.g.e, s.52

⁵⁵ (الذي خلق السموات والأرض وما بينهما في ستة أيام ثم استوى على العرش، الرحمن فسئل به خبيراً)

⁵⁶ Diaby, el-Manfâ, s.53.

Görüleceği üzere şair dizelerde, Allah'ın Kur'ân'daki isim ve sıfatlarını tefsir konusunda yeni bir perspektifle ele almış ve mukabele ile ilgili kendisine özgü birkaç örnek ortaya koymuştur⁵⁷.

III. ŞİİRİ

Muhammed el- Emin Diaby şiir çalışmalarına, babasından almış olduğu ilhamla çok erken bir yaşta başladı. On dört yaşındayken olgunlaşmış şiirler söyledi. Ama ne yazık ki bu tecrübeler yukarıda da ifade ettiğimiz gibi şair ilk divanı ile beraber kaybolmuştur.

O zamandan bu yana, yazdığı çoğu şiirleri kendisi tarafından tasarlanmış ve tertip edilmiş bir şiir koleksiyonunda saklar. el-Manfâ adlı uzun kasidesi de binden fazla beyitten oluşmaktadır.

Aslında şairin, şiiri atalarından bir miras olarak aldığı söylenebilir. Ecdadından bazılarının şair olduğunu bizzat kendisi anlatmaktadır. Kendisi bunu, çok uzun dizelerden oluşan bir çalışmada şöyle ifade etmektedir:

وَنَظَّمْتُ الشِّعْرَ لَا أُدْرِي بِمَا قَالَهُ فِيهِ الْخَلِيلُ وَرَأَى⁵⁸
Ben şiiri Halil'in bahirlerden haberim olmadan yazdım

Şiir becerisinin miras olduğunu da şöyle ifade eder:

وَسَرَى تَعْبِيرُهُ فِي نَثْرِهِ   مَثَلَمَا التَّعْبِيرُ فِي الشِّعْرِ سَرَى
فَأَسْتَقَى كَابِرًا عَنْ كَابِرٍ   كُلٌّ فَنِّ عِنْدَ ذَاكَ الْمِلْتَقَى
فَأَبُو أَبِيهِ ذَاعَ شِعْرُهُ   وَأَبُوهُ مِنْ فُحُولِ الشُّعْرَا
طَابَ شِعْرُهُ وَرَقَّ نَظْمُهُ   بَلَطَائِفِ الْمَعَانِي وَالرُّؤَى⁵⁹

Nesirdeki tabiri, şiirdeki tabiri akıcı olduğu gibidir

⁵⁷ Bkz. Diaby, *et-Takâbul fi'l- Kur'âni'l- Kerîm*.

⁵⁸ Diaby, *el-Manfâ*, s.28.

⁵⁹ Diaby, *Ravâi 'u Âli Karamokhobâ*, s.345.

Ecdattan sadece şiir değil, tüm sanatları miras olarak aldı

Babası tarafından, dedesinin şiiri meşhurdu, babası da büyük şairlerindendi

Latif anlamlarla ve görüşlerle şiiri hoştu, dizimi de zarifti

Dizelerden anlaşılacağı üzere şairin dedesi (şeyh Ahmad Zarûk) büyük şairdir. Şair dizelerin devamında babası, amcaları ve kuzenlerinin de çok iyi şairler olduğunu belirtmektedir.

Şairin ilk şiir tecrübesi, on üç yaşındayken Hz. Peygamber efendimiz hakkında yazmış olduğu bir naat ile başlar. Yazmış olduğu bu güzel naattan etkilenen babası ödül olarak ona Mustafâ Sâdik er-Rafî'nin *Tahte Râyeti'l-Kur'ân* isimli kitabını hediye etmiştir.⁶⁰

Şiir ile ilgili inancına gelince, narsist bir şekilde, iki büyük Arap ve Antik Yunan uygarlıklarındaki şairler gibi, Lebid b. Rabia, el-Mütenebbî, el-Buhturî, Cerîr, İmruülkays, Hansâ vb. gibi şairlerin Vadi Abkar'dan ve büyük yunan şairi Homeros'un şiir tanrıçasından aldığı ilham gibi ilhamlar aldığını dile getiriyor.

Kendisi bunu şöyle ifade eder:

فَجَنَيْتُ فِيهِ كُلَّ مَا حَلَا	وَأَخَلَّنِي بِوَادِي عَنَمَرٍ
مِثْلَ مَلْهَمَاتِ كُلِّ الشُّعْرَا	وَأَخَذْتُ الشُّعْرَ عَنْ مُلْهَمَةٍ
جُحْتُرِي وَالَّتِي لِلسُّنْفَرَى	كَلْبِيدِ وَأَبِي الطَّيِّبِ وَالْ
أَهْمَ الحُنْسَاءِ شُعْرًا فِي الرَّثَا	وَجَرِيرِ وَأَمْرِي الْقَيْسِ وَمَنْ
حَمَتَيْنِ فِيهِمَا كُلُّ الْبَهَا ⁶¹	وَالَّتِي أَوْحَتْ لِهُومَيْرُوسَ مَلْ

(Ve) beni (Allah) vadi Abkar'a indirdi, oradaki tüm güzelliklerinden bir şeyler

topladım

Diğer şairler gibi ilham veren gizli kaynaklardan ilham aldım

⁶⁰ Diaby, a.g.e, s.345.

⁶¹ Diaby, *el-Manfâ*, s.22.

Lebid, Mütenebbî, el-Buhturî, eş-Şenfarâ, Cerîr, İmruülkays ve Hansâ gibi şairlerden ilham aldım

Homeros'a İçerisinde bütün güzellikler var olan iki destznu ilham eden şiir tanrıçasından da ilham aldım.

Bu çalışmanın başlangıcından bu yana, sunmuş olduğumuz güzel Arapça şiirleri okurken, belki Afrika sahra altında yetişmiş bir şairden geldiğine inanmak oldukça zor olabilir. Söz konusu şair her ne kadar Suudi Arabistan'da yaşamış olsa da, belirttiğimiz gibi, ülkesinden ayrılmadan önce şiir yazıyordu.

Afrika sahra altındaki şairlerin çoğu Müslüman olmaları hasebiyle, İslam'ı daha iyi anlayabilmek için Arapçaya çok önem verdiler. Çünkü Arapça vasıtasıyla Kur'an-ı Kerim'i ve Hadisi anlayıp iyi Müslüman olunabileceğine inanıyorlardı. Hal böyle olunca Arapça öğrenme yolculuğunda, çok sayıda Temel İslamî eser okudular. Nitekim Arapçanın künhüne vakıf olan şiire eğilimli kimseler adeta Cahiliye dönemindeki şairler seviyesinde şiir becerisi ortaya koyabilmişlerdir.

Başlangıçta, Cahiliye şairlerinden örnek alıp yola çıktılar, akabinde hem İslami hem de Emevi ve Abbasi şairlerine ait şiirlerden de etkilendiler.

Hal böyle olunca Arapça klasik şiir kalıpları ve şiir yazma amaçlarına göre Afrikalılaştırılmış bir şiir koleksiyonu ortaya koydular. Başka bir deyişle, şiirin dili Arapçaydı ama tecrübe ve doğum yeri Afrika idi.⁶²

Şair de bu durumu, uzun bir çalışmasında şöyle anlatmaktadır:

وَاسْتَطَابَ الشُّعْرُ مِمَّا قَالَهُ أَلْـُـو جَاهِلِيُونَ وَشِعْرَ مَنْ قَمَّا⁶³
Cahiliye şairlerine ve onların izinden gidenlere ait şiirden hoşlandı

İşte şair, Cahiliye döneminden İbrahim Naci'ye kadar (1898-1953) şairlerinden ilham aldığı şairleri, dizelerin kalan kısmında, hayatlarına ve şiirlerine yorum yaparak güzel bir kalıpta ortaya koymaktadır.

⁶² Bkz. Abdussamed Abdullah Muhammad, a.g.e, s. 72.

⁶³ Diaby, *el-Manfâ*, s.26.

Çalışmanın bu kısmında şair tarafından kullanılan aruz vezinlerine de değinmek uygun düşecektir:

IV. ARUZ VEZİNLERİ

Bilindiği gibi klasik Arap şiirinin en alt birimi beyitlerdir. Bir beyit normalde iki mısradan oluşur. Beyitlerdeki kısa ve uzun seslerin belirli bir düzen içerisinde oluşturdukları ahenkli bilimlere “tef-ile”, bu tef-ilelerin oluşturduğu her mısradada birer defa olmak üzere bir beyitte iki kez tekrarlanan ahenk kombinasyonlarına ise “vezin” adı verilir. Beyti oluşturan bu mısralardan ilkinde “sadr”, ikincisine ise “acız” adı verilir. Sadrın son tef-ilesi için “aruz”, acizin son tef-ilesi içinse “darb” terimleri kullanılır. Her iki mısraya ait diğer tef-ileler ise “haşv” tabiri ile anılır.⁶⁴

Afrika şairlerinin çoğu, klasik aruz vezinlerine göre hareket etmişlerdir ve bunun çok normal olduğunun da, şairlerin nereden ders aldıkları öğrenildikten sonra apaçık bir şekilde görünmektedir.

Her ne kadar klasik vezinleri kullananlar çok olsa da, modern serbest şiiri⁶⁵ “eş-Ş‘iru’l-Hurr’u tercih edenler de olmuştur.

İşaret etmek gerekirse, bu bölgenin bazı şairleri, klasik vezinlerin dışında, kendilerine ait vezin oluşturmuşlar ve ona göre tecrübelerini aktarmışlardır.⁶⁶

Söz gelimi Nijeryalı Abdurrahman Azzakawi gibi, kendince bir vezin ortaya koydu ve ona göre şiirini mısralarla dışa vurdu. فعولن مفاعلتن فعولن “fe-ûlün müfâ-alatün fe-ûlun” veznini kullanarak şunları söyledi:

مَعَ الصُّبْحِ نَخْتَارُ الصَّيَامَا مَعَ اللَّيْلِ نَخْتَارُ الْقِيَامَا⁶⁷

⁶⁴ İsmail Güler, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri(tarih ve problemleri)*, 1.b., İstanbul, İsam yayınları, 2014, ss. 357-358.

⁶⁵ Klasik Arap şiirinin biçimsel kalıplarından bir kurtuluşudur. Şairin düşünce, duygu ve hayal dünyasındaki coşkulu ve gizemli hareketin, doğal akışı içerisinde olgunlaşıp fonetik ritm ve melodisi-açısından da eksiksiz anlatabilir olmasını kafiye ve vezinden vazgeçerek sağlamaktır. Bkz. Mehmet Yalar, *Modern Arap Şiiri*, Bursa, Arasta Yayınları, 2003, s.142.

⁶⁶ Kaba, a.g.e, 2/758.

⁶⁷ Kaba, a.g.e, 2/758.

Afrika’da en çok kullanılan vezinleri, Kaba İmran’a göre⁶⁸ şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Recez bahri: مستفعّلن مستفعّلن مستفعّلن
2. Basit bahri: مستفعّلن فاعلن مستفعّلن فاعلن
3. Taviil bahri: فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن
4. Kamil bahri: متفاعّلن متفاعّلن متفاعّلن
5. Vafir bahri: مفاعلتن مفاعلتن فعولن
6. Hafif bahri: فاعلاتن مستفعّلن فاعلاتن

Bu listede olmayan bahirlerin sürekli ve çok büyük oranda kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Ne var ki, Remel, mütekareb, müctes, mütedarek, seri, medid, ve hezec bahirleri az da olsa kullanılmıştır.⁶⁹

Tam da burada, şair Muhammed el-Emîn Diaby’e aiy çalışmalarda kullanılan bahirlere örnekler verilecektir.

1. Basit bahri: مستفعّلن فاعلن مستفعّلن فاعلن

أَدْعُوكَ بِاسْمِ جَلَالِ وَجْهِكَ ضَارِعًا   لَقَطُ الْجَلَالَةِ سِرُّكَ الْمَخْزُونِ⁷⁰

Tanrım niyaz ile adını anarak dua ediyorum senin yüce adında sırrın gizlidir

2. Kamil bahri: متفاعّلن متفاعّلن متفاعّلن

أَظْلُ مَجْهُولِ الْهُوِيَّةِ ضَائِعًا   مُتَّفَوِّقًا فِي عَالَمِ النِّسْيَانِ⁷¹

Böyle kimliksiz, yolunu kaybetmiş, unutulmuş âlemde saklı mı kalacağım

3. Remel bahri: فاعلاتن فعلاتن فاعلاتن

⁶⁸ Kaba, a.g.e. s.780/2.

⁶⁹ Kaba, a.g.e, s.822/2.

⁷⁰ Diaby, *Şiir Divani*, s.2.

⁷¹ Diaby, a.g.e, s.4.

لَيْلَتِي طَالَتْ وَمَا عِنْدِي هِيَامٌ لَسْتُ مُجْنُونًا بَلَيْلَىٰ أَوْ سَعَادٌ⁷²

Gecem uzadı ama âşık falan değilim, Leyla ya da Su'ad'a da deli değilim

4. Tavil bahri: فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن

حُذُوا الرَّأْسَ مِثِّي وَاحْمِلُوا الْقَلْبَ وَاتْرَكُوا لِبَيْتِي وَأَهْلِي مَا تَبَقِيَ مِنَ الْجِسْمِ⁷³

İsterseniz kafamı alın, kalbimi de taşıyın. Evim ve ailem için sadece kalan cesedi bırakın

5. Hafif bahri: فاعلاتن مستفع لِن فاعلاتن

لَيْسَ عَفْوًا تَحْجُبِي وَانْفِرَادِي وَحَيَاةً أَعِيشُهَا فِي حَيَادٍ⁷⁴

Boşuna değil sakladığım ve yalnız kaldığım, insanlara karşı adil ve tarafsız bir hayat yaşadığım da boşuna değildir.

6. Recez bahri: مستفععلن مستفععلن مستفععلن

يَا طَبِيبَةً تَسْنِي فُرَادَ الْيَأْسِ وَتَخْلُبُ الْبَالَ بِطَرْفِ نَاعِيسٍ⁷⁵

Ey ümidi kesenin kalbini esir alan ceylan, uyuklayıcı gözleriyle akli baştan alan ceylan.

7. Vafir bahri: مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن

أَلَا يَا أُمَّةَ الْإِسْلَامِ كُنْتُمْ بِأَعْبَاءِ الْخِلَافَةِ قَائِمِينَ⁷⁶

Uyan ey ümmeti İslam! Hilafetin yükünü taşıyan(eskiden dünyayı yöneten) sizdiniz

⁷² Diaby, a.g.e, s.6.

⁷³ Diaby, a.g.e, s.7.

⁷⁴ Diaby, a.g.e, s.8.

⁷⁵ Diaby, a.g.e, s.11.

⁷⁶ Diaby, a.g.e, s.16.

8. Mütekarib bahri: فعولن فعولن فعولن

يُقُولُونَ أَنْفَعْتُ فِي أَمْنِهِ مَلَايِينَ فَاقَتْ مَجَالَ الْحَيَالِ⁷⁷

Âmine için hayal ötesi para harcadığımı söylüyorlar

Şairin en sık baş vurduğu bahrin, basit bahri olduğunu söyleyebiliriz . İkinci sırada ise Tavail ve kâmil görünmektedir. Bunları da diğer bahirler takip etmektedir⁷⁸.

V. ŞİİR TÜRLERİ

Afrikalı şairler klasik Arap şairlerinden üslup ve şekil yönünden etkilenmişlerdir. Şiir türleri bakımından da benzer şiirler kaleme almışlardır. Fakat zaman geçtikçe sosyal şartlar ve çevre koşulları şairlere birkaç yeni şiir türünü ilham etmiştir. Bu bağlamda sömürgeye ve zulme tepkili olan ve hacca gitme özlem şiirleri v.s.⁷⁹

Burada, şairin değindiği şiir türleri üzerinde durulacaktır.

A. MÜNACAAT

Bazı dizelerde şair Allah'a farklı vesilelerle yalvarmakta, tövbe etmekte ve niyazda bulunmaktadır. İnsanlarla olan sıkıntılarını ona sunar. Kendisine dönüp ağlar ve Allah'ın kendine bahsettiği nimetlere şükreder.

yine şair, bazen bu amaç dallarını, başka amaçların bünyesinde de birkaç mısra olarak ele alır.

Dua konusunda şöyle der:

لَقَطُّ الْجَلَالَةِ سِرُّكَ الْمَخْرُؤُ

أَدْعُوكَ بِاسْمِ جَلَالِ وَجْهِكَ ضَارِعًا

⁷⁷ Diaby, a.g.e, s.37.

⁷⁸ Şair Basit bahrini dokuz kez kullanmış, Tavail bahrini, yedi kez işlemiş, kâmil bahrini, altı kez kullanmış, hafif bahrini, üç kez, Recez bahrini, iki kez, kalan bahirleri ise, birer kez kullanmıştır.

⁷⁹ Bkz. Abdussamed, a.g.e, s.79; Kaba, a.g.e, s. 2/830

وَبِكُلِّ إِسْمٍ مِنْ أَسْمَائِكَ الَّتِي
كَمَلْتِ، وَلَوْلَا حُسْنُهَا مَكُنْتُ
بِالرَّبِّ، بِالرَّحْمَنِ، بِالْمَلِكِ الَّذِي
أَكُونُ مُنْضَبِطٌ بِهِ وَمَصُونٌ
أَحْصَيْتَ مَا فِي الْكَوْنِ ثُمَّ ضَبَطْتَهُ
دَبَّرْتَهُ، فَنظَائِمُهُ مَوْزُونٌ
وَبِعِزَّةِ أَنْشَأَتِهِ، وَبِحِكْمَةٍ

فعلمت ما هو كائنٌ، أو لم يكن
أو لا يكون، وكيف كان يكون⁸⁰

Tanrım niyaz ile adını anarak dua ediyorum senin yüce adında sırrın gizlidir

Mükemmel ve korunmuş inciler gibi güzel her isminle dua ediyorum

er-Rab, er-Rahmân ve sırrıyla kâinatı düzlenip korunmuş olan el-Melik isimlerinle dua ediyorum

Kâinattaki her şeyi saydın ve de düzene soktun ya Rabbim, senin gözünden hiçbir hareket ve sükûnet saklı değildir.

İzzet ile yarattın bu kâinatı ve hikmet ile yönettin, nitekim kâinatın düzeni tartılıdır

Nitekim olanı, olmayanı veya olmayacak olanı, olacaksa nasıl olacağını önceden ilmindedir ya Rabbim.

Şair Allah'ı böyle överek duaya geçer:

فَالطُّفُ إِلَهِي، إِنَّنِي بِكَ لَأَعْدُ
وَتَكَادُ تَعْصِفُ بِالْفِؤَادِ طُنُونُ

⁸⁰ Diaby, *şair divani*, s.2.

فلئن رَدَدْتَ يَدِي فَكَيْفَ أَكُونُ؟

وَاقْبَلْ دُعَائِي وَأَقْضِ كُلَّ حَوَائِجِي

إِن شِئْتَ أَمْرًا قُلْتَ (كُنْ) فَيَكُونُ⁸¹

إِذْ أَنْتَ تَفْعَلُ مَا تَرِيدُ نَفَادَهُ

Sana sığındım bana lütuf eyle ya Rabbim, yüreğim şüphelerle helak olacak adeta Dualarımı kabul eyle ve bütün ihtiyaçlarımı kabul eyle, şimdi beni reddedersen nasıl olacağım ya Rabbim?(vay halime)

Çünkü sadece sen istediğini yaparsın, bir şeye ol dedin mi olur.

Şair tövbe konusunda ise şöyle der:

عَبْدٌ وَأَنْتَ سَيِّدِي فَتَوَلَّيْ

لَا يَأْسَ يَا رَبِّي أَقْرُبُ بِأَنْبِي

أَحْصَيْتَهَا، فَغَفَرْتَهَا، وَسَتَرْتَنِي

كَمْ مِنْ ذُنُوبٍ قَدْ أَتَيْتُ كَثِيرَةً

وَمَتَى دَعْوَتُكَ فِي الْخِفَاءِ أَجَبْتَنِي

عَوَّدْتَنِي الْإِحْسَانَ رَغَمَ إِسَاءَتِي

فَلَأَنْتَ أَهْلُ الْفَضْلِ إِنْ سَامَحْتَنِي

إِنْ كُنْتُ قَدْ جِئْتُ الَّذِي أَنَا أَهْلُهُ

وَيُعَدُّ عَدْلًا مِنْكَ إِنْ عَدَّبْتَنِي⁸²

إِنْ تَعَفُّ عَنِّي كَانَ مِنْكَ تَفَضُّلاً

Asla ümitsizlik yok Rabbim, kulun olduğumu ve senin de efendim olduğumu itiraf ediyorum, o halde beni bana bırakma.

İşlediğim nice çok günahlarımı saydın da sonra onları af ettin ve de günahlarımı örtün

⁸¹ Diaby, a.g.e, s.2.

⁸² Diaby, a.g.e, s.3.

Kötülüğüme rağmen ihsanı alıştırdın beni, sana gizlice ne zaman dua edersem geri çevirmedin

Ya Rabbim çok ihsan eden sensin, ben günahkâr olursam beni bağışlarsın

Senden lütuf sayılır beni affedersen, cezalandırırsan da senin adaletindedir.

B. GAZEL

Burada şair aşk, şikâyet, kadınları tasvir etmek ve aşka dair görüşlerini ele almaktadır. Şairin şiirlerinde, kadınlara yönelik açık aşk ve tavsif sözleri asla bulunmamaktadır. Hatta sadece onda değil, Afrika şairlerinin çoğunda bu tarz gazel neredeyse hiç ele alınmamıştır. Çünkü onlar -daha önce de ifade edildiği gibi- şair olmadan önce din adamlarıydı.

Şair kadını tavsifte şöyle der:

كشفتُ عن الوجهِ النِقَابَ فأشْرِقتُ   لجمالِها نفسي، ولمْ تَتَبَسَّمْ

وتَبَسَّمتُ فتَلَأَلتُ أسنانها   فأنارتِ الدنيا، ولمْ تتكَلَّم

وتكَلَّمتُ فأزال هَمِّي نُطْقُها   كالنورِ أشرق في المكانِ المِظْلِم

ورنَّتْ إليّ بنظرةٍ نجلاء غا   صت في شغافِ القلبِ مثلِ الأَسْهُم

وتَحَجَّبتُ خلفِ الجدارِ كأثَّها   شمسنْ تغيب وراءِ ليلٍ أدهم⁸³

Tebessüm etmeden bana yüzünü gösterdi ve güzelliğinden içim aydınlandı

Tek kelime etmeden tebessüm etti de parıldayan dişlerinden dünya parladı

Konuştuktan sonra, karanlıktaki nur gibi, dertlerimi alıp götürdü

⁸³ Diaby, a.g.e, s.35.

*İri ve güzel gözleriyle öyle baktı ki, ok gibi yüreğimin derinliklerine kadar girdi
Ama sonra, karanlık gecede güneşin kaybolduğu gibi bir duvar arkasında gözlerdenden
kayboldu.*

Şair aşk hakkındaki görüşünü de şöyle ortaya koyar:

مَا كُنْتُ لِأَعْرِفَ مَا الْحُبُّ   إِلَّا فِيمَا تَرَوِي الْكُتُبُ

مِمَّا قَاسَى مِنْ لَيْلَاهُ   قَيْسٌ فَاشْتَدَّ بِهِ الْوَصْبُ

وَالْحُبُّ كَمَا أُخْبِرْتُ بِهِ   يَأْتِي مِنْ نَارٍ تَلْتَهَبُ

فَمَتَى مَا اشْتَدَّتْ لَوْعَتُهُ   لَمْ يُغْنِ وَلَمْ يُجِدِ الْعَتَبُ

لَا مَنْطِقَ يَحْكُمُ فِيهِ مَتَى   مَا قَلْبُ الْعَاشِقِ يَضْطَرُّ

وَخَبِرْتُ الْحَبَّ فَكَانَ كَمَا   قَالُوا عَنْهُ: فِيهِ نَصْبٌ⁸⁴

Ben aşkı, daha önce sadece kitaplardan bilirdim

Leyla ve mecnunun hikâyesinde, mecnun aşk uğruna nasıl hasta olduğunu bilirdim

Aşk, duyduğuma göre alevli bir ateşten gelirmiş

Üzüntüsü ne zaman çoğalırsa, hararetili sözler üzüntüyü ne çözer ne de işe yarar

Bir aşığın kalbi titrediğinde, onu sakinleştirecek hiçbir şey yoktur

Sonra ben aşkı yaşadıktan sonra anladım ki gerçekten dedikleri gibi: aşk zordur.

⁸⁴ Diaby, a.g.e, s.35.

C. MEDİH(ÖVME)

Divanda siyasi şahsiyetlerin, toplumların, ırkların, şehirlerin, ülkelerin, ve kurumların methedildiği çok sayıda methiyeler yer almaktadır. Örnek vermek gerekirse şair sudan Cumhurbaşkanı Ömer el- Beşir'i över ve dizelerde şöyle der:

جاء البشير وجاء الخير يصحبه
والتبيلُ والبرُّ والإحسان والكرمُ

هذا الذي يعرف الأعداء وطأته
هذا الكميِّ الشجاعُ الحازمُ العَلْمُ

لم تُلْهه سُلْطَةُ الدنْيا وعَزَّتْها
عَنِ التَّهَجُّدِ، بالتَّسْبِيحِ يَلْتَمِزُ

يبدو على وجهه سيما التواضع لا
يُقَابِلُ النَّاسَ إِلَّا وَهُوَ يَبْتَسِمُ

يحتلُّ مِنْ سَامِقِ الْأَنْسَابِ أَرْفَعَهُ
فِي آلِهِ لِحْمَةُ الْأَمْجَادِ تَلْتَحِمُ

بِفَضْلِ حِنِكَتِهِ أَرْسَى لِدَوْلَتِهِ
تَوَجُّهُهَا صَارَ فِيهِ الشَّمْلُ يَلْتَمِزُ

ونظرةً في شؤون العصر ثاقبةً
فلا تنزلُ به ساقٌ ولا قَدَمٌ⁸⁵

el- Beşir gelmiş hoş gelmiş, hayır, soyluluk, ihsan ve kerem, onun eşliğinde gelmiş, , düşmanları Kaderini bilir, bu cesur, hedefi sıkı tutan ve yolu gösteren(önder) adamdandır bahsediyorum

*Dünya makamları onu gece namazı ve zikir etmekten alıkoymadı
Yüzünde mütevazılık tezahürü görünür ve her zaman insanları güler yüzle karşılar*

⁸⁵ Diaby, a.g.e, s.25

*Neseplerin en yücesinin sahibidir, soyu ise mecit olanlara kadar gider
Emekleri ve ülkesi için çizdiği yolundan dolayı birlik ve beraberlik olmayı sağladı
Çağdaş meselelere stratejik ve uyanık bir gözle bakar, o yüzden asla ayağı kaymaz*

Yine şair divanında bazı âlimleri de över. Söz gelimi şair Moritanyalı âlim el-Halil en-Nahviyi över ve dizelerde şöyle der:

يَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْحَلِيلَ جَلِيلٌ	لِكُلِّ خَلِيلٍ فِي الْحَلِيلِ دَلِيلٌ
عَلَيْهِ، وَفِي نَظْمِ الْقَوَائِدِ خَلِيلٌ	فَفِي النَّحْوِ نَحْوِيٌّ كَمَا دَلَّ اسْمُهُ
وَفِي كُلِّ فَنٍّ حُجَّةٌ وَدَلِيلٌ	لَهُ سَبْقُهُ فِي كُلِّ عِلْمٍ وَمُبْحَثٌ
إِذَا جَالَ فِرْسَانُ الْبِرَاعِ يَجُولُ	وَبَحْثٌ وَتَحْقِيقٌ لِمَا دَقَّ فَهْمُهُ
لِيَحْمِلَ كَلَّ النَّاسِ وَهُوَ ثَقِيلٌ ⁸⁶	تَأَصَّلَ فِيهِ الْخَيْرُ حَتَّى كَانَتْهُ

*el-Halil'in, muhterem olduğuna dair, her dostun bir görüşü var
Nitekim O, Nahiv alanında nahivcidir, isminden belli olduğu gibi, şiir alanında ise o el-
Halil sayılır*

*Her alanda payı ve önceliği vardır ve her fende hüccet ve delili vardır
Çok ince şeylerde, araştırma ve tahkikleri vardır, ne zaman kalem şövalyelerimeydana
çıkarsa o da çıkar*

Hayırlarla dolu ki, sanki herkesi taşıdığı için ağırdır

Afrika toplumu hakkında ise şöyle övgüde bulunur:

⁸⁶ Diaby, a.g.e, s.28.

عَجَبًا لِأَحْدَاثِ الزَّمَانِ فَإِنَّهَا	دُؤْلٌ مَعَ الْأَحْدَاثِ، بَلَّ تَتَعَيَّرُ
أُمَّمٌ عَلَى أُخْرَى تَسُودُ وَتَرْتَقِي	وَحَضَارَةٌ تُخْفَى وَأُخْرَى تَظْهَرُ
قَدْ طَالَ ذِكْرُكَ لِلشَّمَالِ وَمَا حَوَى	مِنْ عَالِمٍ، وَالشَّرْقَ دَوْمًا تَذْكُرُ
عَرَّجَ عَلَى إِفْرِيقِيَا السُّودَاءِ فِي الْأَ	غَرْبِ الْبَعِيدِ وَبِمَا تَتَذَكَّرُ
سَلَّ عَن فُحُولِ الْعِلْمِ فِي إِفْرِيقِيَا	تَرَكَوَا مِنَ الْآثَارِ مَا لَا يُنْكَرُ
مَا مَاتَ مِنْهُمْ عَالِمٌ إِلَّا أَتَى	بِمَمَاتِهِ نَجْمٌ مُضِيءٌ آخَرُ
مَا كَانَتْ الصَّحْرَاءُ إِلَّا مُلْتَقَى	لِلْعِلْمِ كَانَتْ بِالْمَعَارِفِ تَزْحَرُ ⁸⁷

*Zamanın olaylarına çok şaşırıyorum, onlar sürekli yenileniyor, dahası değişiyor
Ümmetler arası yıkılış ve dirilişler oluyor, medeniyetler ortadan kaybolup diğerleri
ortaya çıkıyor*

*Kuzey(Afrika) ve âlimlerinden yeterince bahsettin, doğuyu da her zaman zikredersin
Siyah Afrika'nın batısına(sahra altı) bir uğra istersen, belki hatırlarsın
Oradaki büyük Âlimleri sor istersen, elbette arkada çok sayıda eserler bıraktılar
Ne zaman onlardan bir âlim ölürse, ardından başka parlayan yıldız çıkar
Oradaki sahra ise, ilim için bir buluşma yeri, her türlü ilim ile doludur*

⁸⁷ Diaby, a.g.e, s.15.

D. FAHR(ÖVÜNME)

Şair, ırkıyla ve Afrika kıtasıyla ilgili herkese meydan okumaktadır. Kabilesinin geçmişiyle, ailesindeki büyük âlimler ve şairleri tüm dünyaya gayretle sunmaya çalışmaktadır. Şair atalarıyla övünmekte ve dizelerde şöyle demektedir:

رَكِبْتُ إِلَى (طَوْبَى) مَطِيَّةَ رَاحِلٍ   كَأَيِّ أَنَا مِنْ سَاكِنِيهَا الْأَوَائِلِ

وَلَسْتُ غَرِيبَ الدَّارِ فِيهَا فَإِنَّهَا   لَمْوَطِنُ آبَائِي الْكَرَامِ الْأَفْضَلِ

تَرَاءَتْ لِعَيْنِي بَعْدَ مَا أَهَكَ السُّرَى   مَطَايَا رِفَاقِي مِنْ رِجَالِ الْقَوَافِلِ⁸⁸

*Tuba'ya gitmek üzere bindim bir atın sırtına, sanki ilk yerleşimcilerinden biri olurcasına
Ben orada elbette yabancı değilim, çünkü fazilet ve kerem sahibi olan atalarımın
memleketidir Tuba*

*Uzun ve yoldaşlarımı yoran bir gece yolculuğundan sonra, Tuba gözümde gözükmeye
başladı.*

Şair dizelerde yeteneklerini de dile getirir ve şöyle der:

إِنِّي عَنِّي بِالْمَوَاهِبِ تَرَوِّي   فِكْرٌ وَإِلْهَامٌ، وَقَلْبٌ حَانَ

فِكْرٌ يُقَدَّرُ بِالْجَوَاهِرِ قِيمَةً   وَيَزِيدُ عَنْهَا رِفْعَةً فِي الشَّانِ

وَيَلِيهِ إِحْسَاسٌ نَبِيلٌ يُسْتَقَى   مِنْ عَالَمِ أَنْوَارِهِ تَعْشَانِي⁸⁹

⁸⁸ Diaby, a.g.e, ss.11-12.

⁸⁹ Diaby, a.g.e, s.5.

*Şüphesiz ki ben kabiliyet açısından zengin biriyim. Servetim, fikir, ilham ve merhametli
bir kalptir*

*Mücevherat kadar değerli fikrim vardır, dahası makamda üst düzeydeyim
Benim gizemli âlemden gelen ışık gibi şerefim vardır*

E. HAYAT FELSEFESİ

Yazar bu çerçevede, hayata dair görüşlerini, yaşadığı iyi ve kötü anılarını vs. hayal gücüyle şiirinde gözler önüne sermektedir.

Hayatın iniş ve çıkışları hakkında şair şöyle der:

لَمَّا رَأَيْتَ الدَّهْرَ يَغْدُرُ بِالْفَتَى
وَيَعْرُ بِالتَّسْوِيفِ كُلَّ مُنْعَمٍ

أَعْدَدْتُ لِلْأَيَّامِ غُدَّهَا وَلَمْ
أَرْكُنْ إِلَى دَعَاةٍ وَلَمْ أَتَوَهَّمِ

وَوَظَلَلْتُ يَقْظَانَ الْفُرَادِ مُرَاقِبًا
لِصُرُوفِهَا فَعَلِمْتُ مَا لَمْ أَعْلَمِ

مَا حُزْتُ يَوْمًا مَنْصِبًا إِلَّا وَفِي
بَالِي اخْتِيَاطٍ عِنْدَ كُلِّ تَقَدُّمٍ

أَرْقَى إِلَى قِمَمِ النَّجَاحِ لِكِنِّي⁹⁰
أَرْزُو لِمَا بَعْدَ النَّجَاحِ الْمُفْعَمِ

*Ben hayatın, insanı kandırdığını ve nimet sahibi kerkesi yapması gerekenleri
ertelemekte aldattığını görünce*

Zor günler için hazırlandım ve rahatça yatıp hayal kurmadım

*Gözlerimi açık tutup hayatın değişikliklerini seyrederken daha önce bilmediklerimi
öğrendim*

⁹⁰ Diaby, a.g.e, s.41.

*Hayatta yeni bir makam sahibi olup yarın için asla plansız adımlar atmadım
Başarının zirvelerine ulaşıyorum ama gözlerim her zaman büyük başarının arkasını da
görür.*

F. VASF(BETİMLEME):

Şair bazen doğayı bazen de insanların davranışlarını vasfetmektedir. Aşk ya da Kadınlara dair vasıflandırmayla ilgili şiirlerini gazel amaçlı şiirlerinin özellikleriyle ele almıştır.

Şair dizelerde Memleketi Tuba'yı şöyle betimler:

تُحِيطُ بِهَا الْأَنْهَارُ مِنْ كُلِّ وَجْهَةٍ   وَتَسْرِي مِياهُ النَّبْعِ بَيْنَ الْجُدَاوِلِ

وفيهَا مِنَ الْأَشْجَارِ مَا طَابَ أَكْلُهَا   تُقَلُّ ثَمَارًا، مُتَقَلَّاتِ الْكَوَاهِلِ

تَوَالَى عَلَيْهَا الْمَاءُ يَسْقِي جُدُورَهَا   شِتَاءً وَصَيْفًا، بَيْنَ طَلِّ وَوَابِلِ

كسَاهَا بِوَشْيٍ مِنْ رَفَائِقِ حُسْنِهِ   ربيعٌ تهادى في ربوع الخمائِلِ⁹¹

*Nehirler onu her cihetten kuşatır, su kaynaklarındaki su, arklarda akar
İçinde lezzetli ve büyük miktarda meyveleri taşıyan ağaçlar var
O ağaçların köklerini sulamak için her zaman çiğ ya da şiddetli yağmurlar yağar
Bol ağaçlı bahçelerde, bahar incecik güzelliklerle dolu olur, baharda.*

Şaire göre dost şöyledir:

إِنِّي لَا أَخَافُ مِنْ أَعْدَائِي   وَلَكِنِّي أَخَافُ مِنْ أَصْدِقَائِي

⁹¹ Diaby, a.g.e, s.14.

بَيْنَ أَمْرَيْنِ، خِلَّةٍ وَعَدَاءٍ

عَشْتُ مَا بَيْنَ صَاحِبٍ وَعَدُوٍّ

وَوُجُوهُ تَضْحَكُ لِي فِي صَفَاءٍ

وَوُجُوهُ تَكْشُرُ النَّابَ فِيهَا

وَكَلَامٍ فِي غَايَةِ الْإِغْرَاءِ⁹²

وَكَلَامٍ تَطَايَرُ الشَّرُّ مِنْهُ

Ben düşmanlarımdan korkmam, ama dostlarımdan korkarım

Dost ve düşman arasında yaşadım ben, evet iki şey arasında dostluğun ve düşmanlığın

Bana dişini gösteren yüzler ve gönülden gülen yüzler

Şer taşıyan sözler ve tatlı diller arasında da yaşadım

G. ŞEVK VE HANİN(ÖZLEM):

İnsan, birini ya da bir şeyi özlediğinde duygularını farklı yollarla izah eder. Şairimiz ise bu duyguyu, onu hiçbir şeyin dindiremeyeceği kadar çok net sözlerle ifade etmektedir.

Şair, oğlu eve veda ederken ayrılırken acıdan şunları söyler:

يرعى العباد، ولا يرعاه إله

تركتُ إبني وحيدا في رعاية من

يؤوده أن تصون الأرض يمناه

وليس يُعجزه حفظُ السماء ولا

هدى، وما صلبت في الأرض رجلاه⁹³

فكيف يعجز عن طفل يسير بلا

⁹² Diaby, a.g.e, s.10.

⁹³ Diaby, a.g.e, s.37.

Oğlumu tek başına kulları gözeten (Allah'ın) koruması altına bıraktım onu sadece O korur

Gökleri ve yeryüzünü korumaktan hiçbir aczi ya da yorgunluk duymaz (Allah) Yolunu bilmeyen ve ayakları yerde henüz güçlenmemiş bir çocuğu korumaktan nasıl aciz olur ki!

Şair arkadaşı veda ederken şunu dedi:

أَلَا إِنَّمَا الدُّنْيَا اجْتِمَاعٌ وَفُرْقَةٌ   وَتَشْتِيتُ سَمَلٌ بَعْدَ مَا يَتَجَمَعُ

وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا مَبْدَأٌ وَمَوَاقِفٌ   وَلَمْ يَبْقَ إِلَّا ذِكْرِيَاتٌ تُرَجَّعُ

وَأَخُوفٌ شَيْءٍ أَتَقِي مَتَهَيِّبًا   دَمُوعٌ فِرَاقٍ مِنْ صَدِيقٍ يُودِّعُ

وَاللَّعِينِ أَنْ تَبْكِي وَحَقَّ لَهَا الْبُكَاءُ   فَفَلْيِ عَلَيِ التَّوَدِّيعِ لَا يَتَشَجَّعُ⁹⁴

Bu dünya şüphesiz buluşmak ve ayrılmaktan ve bir araya gelip dağılmaktan ibarettir İnsan ise, sadece ilke ve tavırlardan ibarettir, sonra geride sadece tekrar edilen anılar kalır

En korktuğum ve korkarak engellemeye çalıştığım şey, veda eden dosttan dolayı akan gözyaşlarıdır

Ağlamak gözümün hakkıdır, çünkü kalbim veda edebilecek kadar cesur değildir

⁹⁴ Diaby, a.g.e, s.29.

H. PEYGAMBERE ÖVGÜ (NAAT)

Bu konuya gelince, bilindiği gibi, Afrika'daki şairler öbür kıtalardaki şairler gibidir. Peygamberi methetmenin kutsal ve sevap olduğuna yönelik inançları vardır. Neredeyse Afrika'daki her şairin bu konuda şiirleri vardır. Al-Bûsîrî ve Ka'b b. Züheyr'i örnek olarak Hafif bahriyle över⁹⁵.

Şairimizin el-Bûsîrî'nin hemziyyesine benzeyen hemziyyesi vardır:

يَا نَبِيَّ سَادَتْ بِهِ الْأَنْبِيَاءُ	كُلَّ عَامٍ تَزْدَادُ فِي الْكُونَ دِكْرًا
وَمَقَامًا يَزْدَادُ فِيهِ الثَّنَاءُ	كُلَّ عَامٍ يَزِيدُكَ اللَّهُ فَضْلًا
لَا زَوَالَ يَطْوِيهِمَا أَوْ فَنَاءُ	وَصَلَاةً مِنْ عِنْدِهِ وَسَلَامًا
كَيْفَ تَرْقَى رُفَيْكَ الشُّرْفَاءُ	طِبْتَ أَصْلًا وَطِبْتَ فِي النَّاسِ خُلْفًا
سِ سِلَامًا سَارَتْ بِهِ الْأَنْبَاءُ	وَصَدَى دِينِكَ الَّذِي كَانَ لِلنَّاسِ
وَعَلَيْكَ اسْتَحَالَتْ النَّظْرَاءُ	لَيْسَ فِي النَّاسِ مِنْ يُضَاهِيكَ حُسْنًا
مِنْ يُجَارِيكَ لَمْ تَلِدْهُ النَّسَاءُ ⁹⁶	أَنْتَ فِي الْحُسْنِ مُفْرَدٌ لَا يُجَارَى

*Her yıl daha çok şöhret kazanıyorsun, bütün peygamberlerin gururu olan ey
peygamber*

Her yıl, Allah sana daha çok fazilet ve övgüyle dolu makam nasip ediyor

⁹⁵ Bkz. Kaba, a.g.e, ss. 2/436-440.

⁹⁶ Diaby, a.g.e, s.38.

*Ve Allaha hiç tükenmeyen salat ve selam üzerinde oluyor
soy ve ahlak olarak sen insanların en iyisisin, acaba senin makamına nasıl ulaşırlar
şerifler!*

*Dininin sadası bütün insanlar için esenlik oldu ve gelen haberler bunu haykırdı
İnsanlar içinde güzellikte sana denk hiç kimse yok! Sana benzeyeni bulmak imkânsız
Sen güzellikte yegânesin, analar sana emsal hiç kimseyi dünyaya getirmemiştir*

İ. MERSİYE:

Şair en çok İslam ümmetinin aziz geçmişinde durup ağlar, geçmişi bugünle karşılaştırır ve hatırlatır. Öbür yandan da, ataları ve memleketi Tuba'daki âlimler hakkında yazdıklarına mersiye yazmaktansa, ona Medih eder. Gerçeği Medih ve mersiye arasındaki fark sadece (كان) “idi” kelimesindedir. Başka deyişle, medihte övülen kişi hayatta, mersiyede ise hayatta değildir.

Muhammed el-Emîn Diaby İslam Ümmetin doğru yoldan ayrılması ve düşmanlarından habersiz olması hakkında şöyle der:

حَرْبُ الْحِضَارَةِ وَالْتَّفَافَةِ أَحْطَرُ

الْحَرْبُ لَيْسَتْ بِالذَّخَائِرِ وَحَدَّهَا

لَيْسَتْ كَحَرْبِ الْفِكْرِ حِينَ تُدَبَّرُ

وَالْحَرْبُ مَهْمَا حَلَفَتْ آثَارُهَا

وَوَرَاءَهَا عَقْلٌ يَعِي وَيُفَكِّرُ

لَا سِيَّما حَرْبٌ تُدَارُ بِحِكْمَةٍ

مِ غَافِلِينَ، عَدُوَّهُمْ يَتَفَكَّرُ

لَا سِيَّما حَرْبٌ تُشْنُ عَلَى حُصُو

لِيُشَوِّهُوا إِسْلَامَنَا وَيُدَبِّرُوا⁹⁷

دَرَسٌ تَلْقَاهُ الْعَدُوُّ فَحَطَّطُوا

⁹⁷ Diaby, a.g.e, s.18.

Savaşlar sadece silahlarla yapılmaz,, medeniyet ve kültür savaşlar daha çok tehlikelidir!

*Savaşın kötü etkileri ne olursa olsun, fikir/ akıl savaşı ile aynı olamaz
Hele hikmetle idare edilen ve arkasında düşünen akılları olan savaşlar!*

Hele uyuyan hasımlara, tedbirli düşman tarafından açılan savaşlar!

Bizim zayıf noktalarımızdan ders alıp dinimizi yok etmek için planlar yapmışlar

J. HİCİV

Yukarıda Söylendiği gibi, Afrika'daki şairler şair olmadan önce dini meseleleri halka öğreten hocalar idiler. Halk ahlak açısından onları birer örnek olarak görür. Bu nedenle nadiren hicve müracaat ederlerdi. Çünkü İslam dini insanların iffetlerine dil uzatmayı yasaklamaktadır. Bazı şairlerin şiir koleksiyonunda ama yine de farklı şartlar altında bazı hicivler bulunmaktadır.

Şairimizin bu konuda sadece yedi mısraı vardır. Dolayısıyla o, şiirlerinde çok zekice ve şaka üslubuyla hicvetmiştir.

Ifrîtun mine'l- beşer(insan kılığında bir cin) başlıklı kasidesinde şöyle der:

وَقَدْ غُصَّتْ فِيهَا لَيْسٌ يُدْرِكُكَ الْبَصَرُ	رَأَيْتُكَ يَوْمًا جَالِسًا فِي أَرِيكَةٍ
عَلَى غَيْرِهِ، هَذَا الْجَمَادُ أَمِ الْبَشَرُ	وَلَمْ أَدْرِ أَيُّ مِنْكُمَا كَانَ جَالِسًا
"مُسْنَدُهُ" وَصَفُ أَتَانَا بِهِ الْخُبْرُ	كَأَنَّكَ مِمَّنْ قَالَ فِيهِمْ إِيَّاهُنَا
وَلَسْتَ حَلِيقَ الذَّقْنِ تَشْكُو مِنَ الْقَصْرِ	بَطِينٍ بِلا رَدْفٍ وَلَسْتَ مِمْلَحٍ
وَأُذْنَاكَ كَالْقَرْنَيْنِ يَغْلُوهُمَا الْوَسْرُ	كَأَنَّكَ عَفْرِيْتُ مِنَ الْجِنِّ مَارِدٌ
خِصَامٌ بِأَنْ أَصْبَحْتَ وَالْجِسْمُ مُنْفَعِرٌ	تَخَاصَمَ فِيكَ الرِّدْفُ وَالصَّدْرُ فَأَنْتَهَى الْ
كَعُودَيْنِ كُلٌّ مِنْهُمَا كَادَ يَنْكَسِرُ ⁹⁸	وَأَصْبَحْتَ السَّاقَانِ مِمَّا دَهَاهُمَا

⁹⁸ Diaby, a.g.e, s.48.

Burada belli ki şair, hiç sevmediği ve hiciv ettiği kişinin dış görünüşüyle alay etmek istediği için bu beyitleri söylemiştir. Bu kişi kısa boylu, zayıf ama göbekli, köse, boynuz benzeyen tüylü büyük kulakları ve çok zayıf bacakları var. Bunlar onu insan kılığında bir cin (ifritun mine'l- beşer) yapmaktadır. Koltuktayken görünmüyor, o mu koltuk üzerinde yoksa koltuk mu onun üzerinde belli değil.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED el-EMİN'İN ŞİİRİNDE ZÜHT

I. ŞİİRLERİNDE ZÜHDE YÖNELME NEDENLERİ

Daha önce işaret edildiği gibi, bu araştırmada deskriptif ve objektif yöntemler uygulanarak konu tespit edilmeye çalışılacak. Elde edeceğimiz bilgiler, şairin kaleme aldığı eserlerinden çıkarılacaktır.

Burada, tekrar vurgulamak gerekir ki, züht kavramını sadece dini manada kullanılan şekliyle değil ayrıca felsefi manada kullanılan şekliyle de ele alacağız. Şairin hayata dair görüşleri, bazı aldığı kararlar, düştüğü zor durumlar ya da edindiği sonsuz tecrübelerden çıkardığı dersler vs. incelenecektir.

Arapça sözlüklere⁹⁹ bakıldığında, zühd, sadece dünyaya değil, herhangi bir şeye rağbet etmemek anlamına gelmektedir. Yani dini şartların dışında insanı zahit “az istekli/masivaya rağbet etmeyen” kılan şartlara **Felsefi züht şartları** ismini vermeyi tercih etmekteyiz.

İşte burada, söz konusu şairin zühde yönelme nedenleri ele alınacaktır.

Şairin zühde yönelme nedenleri, şiirlerinde geçtiği gibi sunulacaktır. Şair tüm yaşadığı anıları ve duyguları genel olarak yaşadığı hayattan çıkarmıştır. Özel olarak da, uğruna ömrünü verdiği ve canla başla çaba sarfettiği o yer Sayi'dir.¹⁰⁰ Nijer İslam üniversitesinin bulunduğu yerdir. Yirmi beş sene boyunca orada hizmet etmiş ve o hizmete kendini feda etmiştir.

---

⁹⁹ Halil A. el-Farâhidî (ö: 170), *Kitâbü'l-'Ayn*, thk, Abdül Hamîd Hindâvî, C.İİ, Beyrut-Lübnân, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyya, t.y. s.197; el-İmam'ur-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, Beyrut, Maktabatu Lübnân, 1986, s.116.

¹⁰⁰ SAYİ: Nijer ülkesinin başkentinden(Niamey) 50 kilometre uzakta kalan bir eyalet, İslam üniversitesi, şehir merkezinden 5 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Eskiden, evliya Mamman Jibbo orada yaşadığı için kutsal olduğuna inanılmaktadır ve onun anısına İslam Üniversitesi açılmıştır.

Burada, şair o şehre önem verdiği gibi, o şehri zühde yönelme nedeni olarak gösterecektir. Şair bu şehirde ileride akademik çatışmalarda bulunacak ve bu şehri adeta bir sürgün yeri gibi görecektir.

Şair Sây'i şöyle anlatıyor:

سَيِّ لِي مَنْقَى وَمَا فَصَدْتُهَا	إِنَّمَا حَظِّي إِلَيْهَا قَدْ سَعَى
لَوْ دَرَيْتُ مَا قَصَدْتُهَا وَأَلُو	كَلِمَةٌ تَأْتِي لِأَمْرٍ قَدْ مَضَى
وَالَّذِي مَضَى فَلَا تُدْرِكُهُ	فَهُوَ بِيَقَى مِثْلَ تَرْجِيْعِ الصِّدَى
سَاقِنِي حَظِّي إِلَى سَايٍ وَلَمْ	أَحْظَ فِي سَايٍ بِتَحْقِيقِ الْمُنَى
لَيْسَ فِيهَا لِلْفَتَى مِنْ مَرْتَعٍ	لَيْسَ فِيهَا لِطُمُوحٍ مُرْتَقَى
أَحْمَلُ الْهَمَّ عَلَى الْهَمِّ وَمَا	أَثْقَلُ الْهَمَّ عَلَى قَلْبِ الْفَتَى
أُذْرِفُ الدَّمْعَ وَلَا أُرْتَاحُ مِنْ	مَنْ أَسْفَى فِيهَا عَلَى عُمْرٍ مَضَى
وَعَلَى مَوَاهِبِ ضَيَعَتِهَا	وَشَبَابِ غَاضٍ فِيهَا وَانْقَضَى
وَقَضِيَتْ فَتْرَةَ الْإِنْتِاجِ لَا	هَمٌّ لِي إِلَّا لَعْلَ وَعَسَى
وَذَكَائِي كُلُّهُ جَنَّدُهُ	لِخِصَامِ وَشِقَاقِ وَعِدَا
وَلَقَدْ عَاشَرْتُ فِيهَا زُمْرَةَ	خِيَمِ الدُّلِّ عَلَيْهِمْ وَجِثَا
سَايٍ لَوْلَاهُمْ لَقَلْتُ إِنَّهَا	جَنَّةُ الْخُلْدِ صَفَاءً وَنَقَا ¹⁰¹

Sây, benim için bir sürgün yeri, onu ben seçmedim

Fakat kısmet oradaydı, ben gitmek istemedim

¹⁰¹ Diaby, *el-Manfâ*, ss.59-60.

Bilseydim, kaderimin peşine düşmezdim
Keşke kaderi değiştirebilecek bir emir olsa, buradan giderdim
Ama ne var ki geçmişi yakalamak mümkün değilmiş
Hayatımızda sadece bir sada gibi kalır
Kader beni Sây'a sevk etti ama ne yazık ki, gayeme ulaşamadım
Bir genç için, orada rahat yok
Bir emeli olan insan için umut ışığı yok
Gam üstüne gam taşırdım, ah! Bir gencin kalbine gam keder ne kadar ağır gelir!
Orada boşuna geçirdiğim ömür için her zaman pişman olup gözyaşları dökerdim
Üretkenlik dönemimi geçirdim, inşallah ve umarımdan başka derdim yok
Hayallerimi fikre dökemedim, anı, belkilerle geçirdim
Zekâ gücümü, kavga, nefret ve düşmanlık için sarf ettim
Orada bir sürü insanlarla yaşadım ve zillet, onların üzerlerine çökmüştü
Sây'de bu insanlar olmasaydı, oranın saflıkta ve temizlikte cennetü'l-huld olduğunu
söyledim

Yukarıdaki kasideden de anlaşıldığı gibi, şairin Sây'e karşı bir düşmanlığı yok. O sadece orada yaşayanlara karşı savaş açıyor. Ayrıca şairin burada kastettiği Sây, şehrin kendisi ve ahalisi değil, orada bulunan İslam üniversitesini kastetmektedir. Kasidede işaret ettiği kötü insanlar, diğer kasidelerde görünmeyen ve kimliksiz düşmanlar olarak görünmektedir. Ama yine de bu bağlamda şöyle bir sonuca varılabilir: Şairin her kasidesinde adeta savaş açtığı bu kimliksiz düşmanları, bu üniversitede bulunmaktadır. Çünkü şair,

“Orada bir sürü insanlarla yaşadım ve zillet, onların üzerinde yuvalanıp çöktü”

“Sây'de bu insanlar olmasaydı, saflıkta ve temizlikte cennetü'l-huld olduğunu söyledim” demektedir.

İşte şairin kimliksiz düşmanlarının bir nevi maskeleri düşmüştür. Dolayısıyla şairin işaret ettiği o kimliksiz düşmanları kim olduğunu bilmememize rağmen, onların Sâ'y'daki İslam üniversitesinde bulduklarını anlıyoruz.

Bazen şair onlarla savaşmakta ve tuzaklarına karşı koymaya çalışmaktadır, bazen de onlara karşı meydan okumakta ve bazen de geri durmaktadır. Lisan-ı hal ile sanki onlara, dünyayı alın hepsi sizin olsun yeter ki beni benimle bırakın demektedir.

Bu konuyu az sonra göreceğimiz gibi, düşmanlarına farklı ifadelerle seslenmekte ve elinden geldiğince rahat bırakın demeye çalışmaktadır.

Şair kimi zaman, **beni sevmeyin, beni rahat bırakın, peki buyurun istediğinizi alın benden**, kimi zaman da açık bir şekilde şu ifadelerle dışa vuruyor, **düşmanlarıma söyle, Allah bana tuzak kuranlara rahat vermesin, ağaçların kıymeti meyvelerinde bulunur, alacağımızı alın kalanı aileme bırakın.**¹⁰²

Şair onlarla ilgili şöyle demektedir:

إِنِّي أَعْرِفُهُمْ فَطَالَمَا   دُفْتُ مِنْهُمْ مَرَارَةَ الضَّنَى
لَمْ يُجِبُونِي بِإِخْلَاصٍ وَإِنْ   أَظْهَرُوا لِي كُلَّ وَدٍّ وَرِضَا
بَلْ أَقَامُوا مِنْ أَمَامِي حَاجِزًا   سَامِقًا أَعْلَاهُ صَعْبُ الْمَرْتَقَى
كُلَّمَا ارْتَقَيْتُ شَدَّوْا مِئْزَرِي   فَوَقَعْتُ بَيْنَ بَيْنٍ فِي عَنَا
غَلَّفُوا الْأَبْوَابَ فِي وَجْهِي فَلَا   حُطُوءَ أَحْطُو وَلَا دَرْبًا أَرَى
طَالَمَا كَلَّفَنِي تَلْفِيئُهُمْ   حُرْقَةَ الْقَلْبِ عَلَى سُوءِ الثَّنَا
حَسِبُوا أَنِّي أَنْتَهَيْتُ وَأَنْتَهَى   عَهْدِي الدَّهْيُ وَالْمَجْدُ

انْقَضَى¹⁰³

Ben onları iyi tanırım çünkü onlardan kederin acılığını tattım

¹⁰² Bunlar şairin kendi şiirlerine koymuş olduğu konulardır.

¹⁰³ Diaby, *el-Manfâ*, ss.2-3.

Bana güven ve sevgi göstermelerine rağmen beni dürüstçe sevmemişler

Önüme çok uzun ve onu geçmek zor olan bir engel koydular

Ne zaman yükselsem hayatta, beni çekip yere acı çektirerek düşürdüler

Yüzüme bütün kapıları kapattılar, ne adım atabildim ne de yolu görebildim

Hakkımdaki iftiraları epeydir kalbimi acıttı ve ismimi karaladılar

Tükendiğimi ve altın çağımın bittiğini sandılar, şerefimin yok olup gittiğini sandılar

Burada şair kırgın vaziyette, hasetçilerin ona yaptıklarını dile getiriyor. Yere düşürmek, engellemek ve elleriyle parlayan yıldızının ışığını kapatmaya çalıştıklarını dile getiriyor. Bütün bu olumsuz tavırların cehalet ve hasetten kaynaklandığını ifade ediyor.

Bu da, "حَسِبُوا" sanmışlar veya zannetmişler ifadesinden anlaşılmaktadır.

Sonra şair, onlara açıkça haset kimliğini verir:

عَلَّةُ الْحُسُودِ فِي قُصُورِهِ   مَا لَهُ الْعَيْرُ سَعَى

لَا يَهُمُّنِي الَّذِي يَهُمُّهُ   يَعَشُّقُ الْأَرْضَ وَعَايَتِي السَّمَاءَ¹⁰⁴

Hasetçinin problemi başkalarının edindiği şeylere ulaşamamasıdır.

Beni, onun ilgilendikleri asla ilgilendirmez, çünkü o yerdekilere aşıktır, ben ise göktekilere.

Şu mısralarda, şair hasetçilerin mantığını ortaya koyuyor, “yerde kalmak” ifadesi, onların bir şerefli ve temiz amaçları olmadığını simgeler. Zıddı ise temiz ve büyük hedefleri temsil etmektedir.

Şair bu hasetçilerdeki hastalığın onlarda ne kadar derin olduğunu ve onların kendisini bitirmeyi ne kadar istediklerini şöyle anlatır:

لَمْ يُعَادُونِي عَلَى مَسَرَّتِي   وَخَدَهَا بَلَّ كُجْلٍ مَا بِي مِنْ أَسَى

يَحْسُدُونَنِي عَلَى صَبْرِي عَلَى   مَا أَصَابُونِي بِهِ مِنَ الضَّنَى

¹⁰⁴ Diaby, a.g.e, s.9.

وَعَلَى الْأَحْلَامِ يَحْسُدُونََنِي حُلُوهَا وَمُرَّهَا عَلَى السَّوَا¹⁰⁵

Benden sadece mutluluğum için nefret etmediler, kötü günlerim için de benden nefret etmişler

Beni içinde bıraktıkları zorluğa karşı gösterdiğim sabrım için de haset ederler

Acı ve tatlı hayallerim için bile haset ederler.

Şair düşmanlarının ne kadar onu yok etmek istediklerini, gözleri hiç ışık görmesin diye yaptıklarını anlattıktan sonra, hasetçilerin soyut şeyler için bile rahatsızlık duyduklarını anlatmaktadır.

Artık şair “düşmanlarım” kelimesini kullanarak daha çok iğneleyici üslupla şöyleder:

قُلْ لِأَعْدَائِي بِأَنِّي فَتَى جِدُّ مَشْعُولٍ وَعَنْهُمْ فِي غِيٍّ
لا أرى نفسي تُطِيقُ مُسْتَوَى مِثْلَ مَا أرى لَهُم مِّنْ مُسْتَوَى
إِنْ يَكُنْ جَوَادِي كَبَا فِي الْعَرَا وَجَوَادُ الْعَيْرِ فِيهِ مَا كَبَا
لا تَقِيسُونِي بِعَيْرِي فَالْقِيَا سِ مَعَ الْفَرْقِ مُنَافٍ لِلْحَجَى
لا تَقِيسُونِي بِهِ فَإِنَّمَا جَاءَهُ حَظُّ سَعِيدٍ فَارْتَقَى
وَعَلَى مُعَبَّدٍ مَشَى وَقَدْ عَفَلَتْ عَنْهُ عِيُونَ الرُّقْبَا
وَرَأَتْنِي أَعْيُنُ حَاطِرَةٍ وَرَأَتْ عَيْرِي نَوَاطِرُ الْمَهَا
وَجَحُّوتُ مِنْ أَدَى سَوَاحِرٍ لَوْ رَأَيْتَهُ لَمَا قَطُّ نَجَا¹⁰⁶

Düşmanlarıma söyle ki, ben çok meşgul bir gencim, onlara ihtiyacım yok

Öyle bir seviyedeyim ki, nefsim onların seviyelerine düşmez

¹⁰⁵ Diaby, a.g.e, s.25.

¹⁰⁶ Diaby, a.g.e, ss.16-17.

Atım meydanda tökezlerse ve diğerlerin ki tökezlemese
Beni onlarla kıyaslamayın çünkü yersiz kıyaslar akla aykırıdır
Beni onunla kıyaslamayın çünkü onun şansı yaver gitti ve yükseldi
Şose yolda yürümüş o ve rakipleri (hasetçiler) onu görmemiş
Ama beni tehlikeli gözler görmüş, diğerlerini ise iyi gözler görmüş
Söyle onlara ki, sihirbazların eziyetinden kurtuldum ben, onlar onu görselerdi hiç
kurtulamazdı

Belli ki burada, şairin hasımları onu biriyle karşılaştırmış ve o iş şairin hiç hoşuna gitmemiştir. Dolayısıyla şair kendini ispatlamak zorunda hissetmiş, ne tür zorluklar yaşadığını, neler çektiğini, kimlerle savaştığını dile getirmiştir. Dikkat edilecek olursa bu kasidede, şair son üç mısradaki “görmek” ve “göz” kelimelerini ısrarla işliyor, belki sihir ve nazardan bahsettiğini netliğe kavuşturmak ve vurgulamak içindir.

Şair, düşmanlarına, çocukluğundan beri peşinde olduklarından dolayı gözyaşları dökerek beddua eder:

لَا أَقْرَبَ عَيْنَهُ رَبُّ السَّمَاءِ	لَا أَرَاخَ اللَّهُ قَلْبَ شَانِيئِي
ضَرَبُوا حَظِي بِفَأْسٍ فَالْتَوَى	أَقْبَلَ الحِطُّ عَلَيَّ وَالْعِدَى
وَأَنَا إِذْ ذَاكَ طِفْلٌ مَا وَعَى	عَوْقُونِي عَنْ بُلُوغِ مَأْرِي
مَا رَأَوْا نَجْمِي تَلَالًا وَارْتَقَى	بِالْمِرَاسِ اسْتَنْطَفُوا الغَيْبَ فَلْـ
أَنْزَلُوهُ مِنْ هَامِ العُلَى ¹⁰⁷	قَالَ قَائِلٌ: عَلَيْكُمْ بِهِ

Allah benden nefret edenlere rahat vermesin, göklerin Rabbi onlara mutlu olmayı nasip etmesin

Bana hayat Nasibim geldiğinde düşmanlarım, Balta ile vurup büküldü nasibim benim
Beni, bir şeyin farkına varmayan çocukken bile gayeme ulaştırmamak için engellediler

¹⁰⁷ Diaby, a.g.e, s.20.

Israrla burcuma baktırmişlar ve onu parlak görünce

Onlardan biri şöyle dedi: Aman onu tutup yukarılardan indirin

Şairin duyduğu rahatsızlığı tam ölçemesek de derin ve etkileyici olduğunu söyleyebiliriz. Sanki şair bize burada haset meselesini, hayatı boyunca yaşadığını aktarmak istemektedir.

Yukarıda izah ettiğimiz gibi, şairin yaşadığı çoğu çatışmalar, akademik alanda gerçekleşmiştir.

Şair rakiplerine şöyle meydan okuyor:

مَا لَهُمْ وَزَنَ يَعِيشُونَ عَلَى	هَامِشِ الْحَيَاةِ مَحْدُودِي الذِّكَا
غَيْرُ مُنْتَجِينَ فِي حَيَاتِهِمْ	يَمْتُقُونَ غَيْرُهُمْ مَتَى سَمَا
وَيَسُوءُهُمْ نَجَاحَ غَيْرِهِمْ	يَضْحَكُونَ فِي مَوَاطِنِ الْبُكََا
وَهُمْ أَضْعَفُ خَلْقِ اللَّهِ فِي	مَوَاطِنِ الْإِبْدَاعِ فِكْرًا وَحِجَى
مَا رَأَيْتُ شَاعِرًا مِنْ بَيْنِهِمْ	أَوْ أَدِيبًا بَيْرَاعِهِ ارْتَقَى
كَيْفَ يَشْعُرُ الْعَلِيظُ قَلْبُهُ	كَيْفَ تَلْتَقِي التُّرْبَا بِالتُّرَى
كُلُّ مَنْ قَارَعْتُهُ وَجَدْتُهُ	لِلنُّصُوصِ حَافِظًا كَالْبَبْعَا
وَإِذَا حَاوَلَ تَأْلِيمًا فَمَا	ثُمَّ إِبْدَاعٍ سِوَى مَا قَدْ رَأَى
وَالَّذِي قَالَ فُلَانٌ وَالَّذِي	قَالَ عَلَانٌ رَدًّا وَكَفَى ¹⁰⁸

Onların bir ağırlıkları yok, sınırlı zekâlarıyla hayatın kıyısında yaşıyorlar

Hiç üretici değiller hayatta, diğerlerinin başarılı olmasını da istemiyorlar

Diğerlerinin başarılı olmasını istemiyorlar, onlar herkes ağlarken gülerler

Yaratıcı olmak konusunda, düşünce ve akıl olarak, onlar en zayıftır

¹⁰⁸ Diaby, a.g.e, s.21.

Onlardan şair ya da ünlü bir yazar görmedim

Taş kalpli olan, bir şeyler hisseder mi şiir yazsın! Toprak nerede Ülker yıldızı nerede!

Onlardan kapıştığım her biri, papağan gibi sadece metinleri ezberlemiştir

Bir yazı yazmaya kalksa bile, yeni bir şeyi asla eklemes. Sadece taklit eder

Filan şunu dedi filan bunu demiş diye tekrar ederdi.

Belli ki şair burada, diğer akademisyenlerden bahsediyor ve onlardan ayrı olduğunu dile getiriyor. Onlar başkalarını taklit etmeye çalışırken, şair kendine özgü temalar ve farklı alanlarda görüşlerini ortaya koymuştur. Bu ifadeyi, şair burada her ne kadar açık açık söylemese de bir karşılaştırma yapmaya çalıştığını bazı ifadeler açıklamaktadır. "كل من قارعه منهم" "onlardan kapıştığım her bir..." ifadesi gibi.

Sonradan şair, meydan okuyup düşmanlarından korkmadığını şu şekilde ifade etmektedir:

وَأَنَا لَسْتُ أَخَافُ إِتْمَا   أَسْتَحْيِي وَمِنْ شَمَائِلِي الْحَيَا
فَالْحَيَاءُ كُلُّهُ خَيْرٌ وَمَنْ   يَعْدِمُ الْحَيَاءُ يُفْعَلُ مَا يَشَا
وَأَنَا أَمْكُرٌ إِنْ شِئْتُ لَكِنْ   جَبَلْتُ نَفْسِي عَلَى حُبِّ الْوَفَا¹⁰⁹

Ben korkmam fakat sadece edepli ve hayâliyim ki hayâ, özelliklerimden biridir

Çünkü hayânın tümü hayırdır, kim onu kaybederse istediğini yapar

Ben de tuzağı kurarım istesem, ama nefsim vefaya tutkun olarak yaratılmıştır.

Şairin zühde yönelmesinin diğer nedenleri ise **hayat tecrübesinde** saklıdır, yaşadıkça normal şartlar altında edindiği hayat dersleridir bunlar. Onları öğüt olarak vermektedir.

Şair bunca tecrübeden sonra dünyayı şöyle tavsif eder:

فَعَرَفْتُ مِنْ طُولِ التَّجَارِبِ أَيْتَمَا   الدُّنْيَا سَرَابٌ حُلْبٌ وَأَمَانِي

¹⁰⁹ Diaby, a.g.e, s.32.

نَمْضِي كَمَا جِئْنَا كَأَنَّ حَيَاتِنَا حُلْمٌ حَسِينَاهُ لِيَضَعَ ثَوَانِ¹¹⁰

Uzun bir tecrübe edindikten sonra, dünyanın sadece ve sadece süslenmiş bir serap ve arzulardan ibaret olduğunu öğrendim

Sonunda hepimiz geldiğimiz gibi gideriz ve yaşadığımız hayat, sanki birkaç saniye yaşanmış bir rüya olacaktır.

Şair burada, uzun bir hayat yolculuğundan sonra dünyevi şeylerin gerçek ve kalıcı olmadığını dile getiriyor. Serap ile bir istiare ortaya koyuyor, serap her ne kadar uzaktan su gibi görünse de, aslında o bir hayal ürünüdür ve yoktur. Elbette bir gün hiç yaşamamış gibi bu dünyadan göçüp gideceğiz.

İşte şair edindiği tecrübelerden hayata dair görüşlerini ifade etmektedir. Birinci bölümde belirtildiği gibi, dost, aşk ve hayat felsefesi vb. konularını ele almaktadır. Bunların hepsi şairi dünyadan uzak tutup ve münzevi bir hayat sürmesine neden olmuştur.

II. KELİMELERDE ZÜHT:

Şairin zühde yönelme nedenlerini inceledikten sonra, burada ise şairin züht konusunda ne kadar derin ve zühde kayan sözcüleri hangi ölçüde kullanmış olduğu incelenecektir.

Şiirinde, Kur'an-ı Kerim'de¹¹¹ züht kavramına ve zühdün temel anlamına göre, züht dairesinde geçen kelimeler toplanacaktır. Yani genel itibarıyla dünyadan uzak durma ve ona rağbet etmemek manasına gelen kelimeler incelenecektir. Züht sözcüğü içinde geçtiği beyitle yazıp açıklanacaktır.

İşte şairin bilinçaltından şiirine sıkça yansıyan zühde dair sözcükler şunlardır:

1.

فَأَصَابَ الدُّعْرُ مِنْهَا مَأْخَذًا وَعَدَّتْ بَجْرِي عَلَى غَيْرِ هُدَى¹¹²

¹¹⁰ Diaby, *Şiir Divanı*, s.5

¹¹¹ Bkz. Yusuf, 12/20, el Maide, 5/39, en Nisa, 4/77, Alü İmran, 3/185, Lokman, 31/34, el Ahzab, 33/3, el Kasas, 28/50, el Nahl, 16/96, el Hadid, 58/20, el A'lâ, 89/16-17.

¹¹² Diaby, *el-Manfâ*, s.2.

Bu beyitteki kelimemiz hidayet anlamına gelen “*Hudâ*” kelimesidir. Tabii ki dünyayı sevenler ve ona rağbet edenler doğru yoldan ayrılmış olanlardır.

2.

أَوْ كَسِرْبٍ مِنْ طُيُورٍ شَتَّتَتْ   سُمِّلَهَا رُؤْيِيَهُ صَفْرٍ فِي الْفَضَا¹¹³

Buradaki züht kelimesi parçalamak ve dağıtmak manasına gelen “*Şettata*” kelimesidir. Bu kelime, Zahidin dünyadan uzak durmasının simgesi anlamına gelmektedir. Sanki onu dünyadan alıkoyan bir güç vardır. Şair şu ifadeyi aşağıdaki beyitte başka kelime ile kullanmaktadır.

3.

أَوْ رِمَالٍ بَعَثَتْ حَبَّاتَهَا   عَاصِفَاتٌ مِنْ رِيَّاحِ الصَّحْرَا¹¹⁴

Ba‘sera kelimesinin Şettete kelimesinden genel olarak, bir farkı yoktur.

İkisi de parçalamak ve bir nesneyi dağıtmak anlamına gelmektedir.

4.

إِنِّي أَعْرِفُهُمْ فَطَالَمَا   دُفْتُ مِنْهُمْ مَرَارَةَ الضَّنَى¹¹⁵

Burada, acı anlamına gelen “*Merâra*” kelimesi kullanılmaktadır.

5.

لَمْ يُجِبُونِي بِإِحْلَاصٍ وَإِنْ   أَظْهَرُوا لِي كُلَّ وَدِّ وَرِضَا¹¹⁶

Burada memnun olmak anlamını veren “*Rıza*” kelimesinin, zahide yakın olduğunu inkâr etmek mümkün değildir. Çünkü her zahit elindekilerine razı ve memnundur.

6.

¹¹³ Diaby, a.g.e, s.2.

¹¹⁴ Diaby, a.g.e, s.2.

¹¹⁵ Diaby, a.g.e, s.2.

¹¹⁶ Diaby, a.g.e, s.2

كُلَّمَا ارْتَقَيْتُ شَدُّوا مِثْرِي فَوَقَعْتُ بَيْنَ بَيْنٍ فِي عَنَا¹¹⁷

Bu beyitteki “ ‘Anâ” kelimesi, zorluk ve sıkıntı anlamına gelmektedir. Şair burada, yukarıdaki acı senaryoyu tekrar etmektedir.

7.

طَالَمَا كَلَّفَنِي تَلْفِيهِهُمْ حُرْقَةَ الْقَلْبِ عَلَى سُوءِ التَّنَا¹¹⁸

Burada ortaya yine acı manasına yakın bir kelime çıkıyor, “Hurka” kelimesinin anlamı, yanmak ve gönülden acı duymaktır.

8.

وَتَلَّشَى كُلُّ مَا أُوتِيَتْ مِنْ عَبْقَرِيَّةِ النَّبُوغِ وَالذَّكََا¹¹⁹

“Telâşâ” kelimesinin anlamı, yok olmak ve bitmektir. Bazen hayatımızı mahvedenler vardır. Onlara karşı gücümüz yetmeyince bir kenara çekilip pes edebiliriz.

9.

إِنِّي أَلْمَحُ فِي عُيُوبِهِمْ نَظْرَةَ الرَّيْبِ الْمَشُوبِ بِالرِّضَا¹²⁰

Şair burada ise “Rıza” kelimesini tekrar etmektedir.

10.

وَبِأُخْرَى لَامِعَاتِ بَيْرِي سِقِ نِفَاقٍ لَيْسَ يَعْكِسُ

الْوَفَا¹²¹

Şair bu beyitte ikiyüzlülük anlamına gelen “Nifâk” kelimesini kullanmaktadır. İnsanlarda bu kötü hali gördükten sonra onlardan uzak durmak en mantıklı olandır.

11.

¹¹⁷ Diaby, a.g.e, s.2

¹¹⁸ Diaby, a.g.e, s.3.

¹¹⁹ Diaby, a.g.e, s.3

¹²⁰ Diaby, a.g.e, s.3

¹²¹ Diaby, a.g.e, s.3

فَنَقَاؤُهُ نَقَاءٌ زَائِفٌ كُدْرَةُ الْمَاءِ تَلْوُحٌ إِنَّ طَمًا¹²²

Burada sahte manasına gelen “zâif” kelimesinin dünya güzelliklerinin gerçek olmadığına dair bir yansıması vardır.

12.

إِنَّ مَا فِي الْقَلْبِ يَوْمًا طَافِحٌ وَالْإِنَاءُ نَاضِحٌ بِمَا حَوَى¹²³

Buradaki kelime “kalb”tir. Zühtte kalbin önemi bilinmektedir.

13.

فَإِذَا هَاجَ الْفُؤَادُ مَا لَهُ مِنْ عِقَالٍ مُلْجِمٍ لِمَا انْطَوَى¹²⁴

Burada ise yeniden gönül anlamına gelen “Fuâd” ortaya çıkıyor.

14.

وَيَحَ مَنْ يَحْمِلُ قَلْبًا حَاقِدًا بَيْنَ جَنْبَيْهِ فَعَيْشُهُ

شَقَا¹²⁵

Burada da kalp kelimesini tekrar görmekteyiz.

15.

لَا يَسْرُهُ نَجَاحُ غَيْرِهِ فَهُوَ دَوْمًا نَاقِمٌ عَلَى

الْقَضَا¹²⁶

Buradaki kelime, Kader anlamına kayan “Kazâ” kelimesidir.

16.

---

¹²² Diaby, a.g.e, s.3

¹²³ Diaby, a.g.e, s.3

¹²⁴ Diaby, a.g.e, s.3.

¹²⁵ Diaby, a.g.e, s.3.

¹²⁶ Diaby, a.g.e, s.3.

يَسْهَرُ اللَّيْلَ وَمَنْ يَحْسُدُهُ عَافِلٌ بِمِلْءِ عَيْنَيْهِ عَفَا¹²⁷

Kelime: “*sehru’l-leyl*” gece uyumamaktır.

17.18.19

عَنْ ذَلِيلٍ نَفْسُهُ رَخِيسَةٌ وَعَزِيزٍ ذِي شُؤْخٍ وَإِبَا¹²⁸

Kelimeler: *zelil*, *nefs* ve “*rahîsa*”: ucuz ve değersiz

20.

ذَائِدًا عَنْ حَوْضِهِ بِسَيْفِهِ غَيْرَ هَيَّابٍ إِذَا الظُّلْمُ طَعَى¹²⁹

Kelime: *zülüm*

21.22.

مَنْ عَلَا بِعِلْمِهِ وَمَنْ هَوَىٰ أَوْ سَمَا بِفِكْرِهِ وَمَنْ كَبَا¹³⁰

Kelimeler: “*Alâ*”: yükseldi ve “*hevâ*”: yere düşmüş.

23.24

إِنْ رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَ أَنَّهُمْ مِنْ ذَوِي التَّقْوَىٰ مَلَائِكُ السَّمَآ¹³¹

Kelimeler: “*et-takvâ*”: Allah’tan korkmak ve “*Malâik*”: melekler.

25.26.

يَعْمَلُونَ فِي الظُّلَامِ خِلْسَةً وَيَنْزِفُونَ مَتَى الضُّوْءُ بَدَا

Kelimeler: “*ez-Zalâm*”: karanlık ve “*ed-Dav’u*”: aydınlık.

27.

¹²⁷ Diaby, a.g.e, s.3.

¹²⁸ Diaby, a.g.e, s.4.

¹²⁹ Diaby, a.g.e, s.4.

¹³⁰ Diaby, a.g.e, s.5.

¹³¹ Diaby, a.g.e, s.5.

يَنْشُرُونَ سَيِّئَاتِ غَيْرِهِمْ وَهُمْ أَلْسِنَةٌ تَقْرِي الصَّفَا¹³²

Kelime: “*Seyyiât*”: günahlar

28.

كَيْفَ يُدْرِكُ الَّذِي فُؤَادُهُ قَدْ مِنْ صَحْرِ تَبَارِيحِ

الهُوَى¹³³

Kelime: “*Fuat*” : gönül ya da yürek.

29.

وَإِذَا مَا النَّاسُ قَالُوا: هَاهُنَا شَدَّ عَنْهُمْ وَقَالَ

هَاهُنَا¹³⁴

Kelime: “*Şezze*” : cemaatten ayrılmak ya da muhalefet etmek.

30.31

وَالَّذِي لَمْ يَرْضَ عَنْ نَصِيبِهِ مَاتَ مِنْ غَيْظٍ أَحَرَ مِنْ لَطَى¹³⁵

Kelimeler: Burada *rıza*/ memnun olmak kelimesini olumsuz haliyle tekrar ortaya çıkmıştır.

“*mâte*” : ölmüştür.

32.33

---

¹³² Diaby, a.g.e, s.6.

¹³³ Diaby, a.g.e, s.7.

¹³⁴ Diaby, a.g.e, s.7.

¹³⁵ Diaby, a.g.e, s.9.

يُحْسِدُ النَّاسَ عَلَى حُظوظِهِمْ يَنْسِبُ الظُّلْمَ إِلَى رَبِّ

السَّمَا¹³⁶

Kelimler: “*Huzûz*”, tekil. “*Haz*” : nasip. Burada ise zülüm kelimesi tekrar görülmektedir.

34.

نَاسِيًا أَنَّ الَّذِي يَسْهَرُ فِي لَيْلِهِ لَيْسَ كَمِثْلِ مَنْ غَفَا¹³⁷

Burada gece uyumamak anlamına gelen “*Sehar*” kelimesinin muzari şekli tekrar kullanılmıştır.

35.

مَنْ يَحْتَبُ فِي النَّهَارِ طَالِبًا حَظَّهُ لَيْسَ كَمِثْلِ مَنْ سَرَى¹³⁸

Burada ise gece çalışmak ile ilgili bir kelime daha ortaya çıkıyor, “*Serâ*” kelimesi, gece yolculuk yapmak anlamına gelmektedir.

36.

قِيَمَةُ الْإِنْسَانِ فِي حَيَاتِهِ مَا أَفَادَ بَعْدَ مَوْتِهِ الْوَرَى¹³⁹

Şair burada tekrar ölümden bahsediyor. “*Mevt*” : ölüm.

37.38.

وَإِذَا عَاشَ الْفَتَى حَيَاتَهُ فِي فَرَاغٍ فَحَيَاتُهُ هَبَا¹⁴⁰

Kelimeler: “*Hebâ*” : heba. “*Ferâğ*” : boşluk ya da boş vakit

39.40.

مَا نَدِمْتُ فِي حَيَاتِي مِثْلَمَا نَدِمِي عَلَى سَفَاسِفِ النَّوَى¹⁴¹

¹³⁶ Diaby, a.g.e, s.9.

¹³⁷ Diaby, a.g.e, s.9.

¹³⁸ Diaby, a.g.e, s.9.

¹³⁹ Diaby, a.g.e, s.9.

¹⁴⁰ Diaby, a.g.e, s.9.

¹⁴¹ Diaby, a.g.e, s.10.

Kelimeler: “Nedimtü” : pişman oldum. “Sefâsif” : değersiz

41.

فَعَرَفْتُ بَعْدَ لَأَيِّ أَنَّهَا كَسْرَابٍ ظَنَّهُ الظَّمَانُ مَا¹⁴²

Kelime: *serap*

42.

إِنْ يُرِدْ نُصْحًا بَدَلْتُهُ لَهُ وَهُوَ حُرٌّ لَا يُلَامُ إِنْ أَبِي¹⁴³

Kelime: “Nushan” : nasihat

43.44.

لَا يَهْمُنِي الَّذِي يَهْمُهُ يَعَشُّقُ الْأَرْضَ وَعَايَتِي السَّمَاءَ¹⁴⁴

Kelimeler: “Arz” yeryüzü ve Semâ gökyüzü.

45.

وَنَهَارُهُ نَشَاطٌ كُلُّهُ يَعَشُّقُ النَّوْمَ إِذَا اللَّيْلُ سَجَا

وَأَنَا لَيْلِي نَهَارٌ زَائِدٌ أَفْرِضُ الشِّعْرَ مَتَى اللَّيْلُ دَجَى

أَسْهَرُ اللَّيْلَ لِأَجْلِ مَطْمَحٍ مَا لِفَقْدِ مِثْلِهِ قَطُّ اشْتَكَى

وَأَنَا مِثْلُ لَيْلَتِي كَالطِّفْلِ لَا أَحْمِلُ أَلْهَمَ إِذَا اللَّيْلُ سَجَى¹⁴⁵

Şair burada ise gece kelimesini peş peşe tekrar kullanmaktadır.

46.

لَا أُرِيدُ فَوْقَ مَا أُطِيقُهُ مَا أَصَبْتُهُ مِنَ الْخَيْرِ كَفَى¹⁴⁶

¹⁴² Diaby, a.g.e, s.10.

¹⁴³ Diaby, a.g.e, s.10.

¹⁴⁴ Diaby, a.g.e, s.10.

¹⁴⁵ Diaby, a.g.e, s.10.

¹⁴⁶ Diaby, a.g.e, s.11.

Kelime: “*kefâ*” : yeter/li

47.

نَفِدَ الرَّادُ لَدَيْهِ لَوْ دَرَى بُعَدَ مَا أَمَامَهُ لَمَا ذَأَى¹⁴⁷

Kelime: *zâd/azık*

48.

قَاطِعًا قَوَاحِلًا مُجْدِبَةً بِجَوَادٍ لَا يُصَابُ بِالْوَيْ¹⁴⁸

Kelime: “*Venâ*” : yorgunluk

49.

وَأَنْتَهَى رِكَابَهُ بِهِ إِلَى مُنْتَهَى عَادَ إِلَى حَيْثُ أَتَى¹⁴⁹

Kelime: “*Müntehâ*” : bir şeyin bitiş yeri

50.

وَجَوْتُ مِنْ أَدَى سَوَاحِرٍ لَوْ رَأَيْتَهُ لَمَا فَطُّ نَجَا¹⁵⁰

Kelime: “*azâ*” : eziyet.

51.

فَالْحَيَاءُ كُلُّهُ خَيْرٌ وَمَنْ يَعْدِمُ الْحَيَاءَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ¹⁵¹

Kelime: *hayâ*

52.

---

¹⁴⁷ Diaby, a.g.e, s.14

¹⁴⁸ Diaby, a.g.e, s.14.

¹⁴⁹ Diaby, a.g.e, s.15.

¹⁵⁰ Diaby, a.g.e, s.17.

¹⁵¹ Diaby, a.g.e, s.18.

فَإِذَا أَحْجَمْتُ عَنْ فِعْلٍ فَعَنْ عِفَّةٍ لَا عَنْ قُصُورٍ وَوَوَى¹⁵²

Kelime: “*Iffeh*” : iffet

53.

يَجْسُدُونِي عَلَى صَبْرِي عَلَى مَا أَصَابُونِي بِهِ مِنَ الضَّيِّ¹⁵³

Kelime: “*Sabr*”: sabretmek.

54.

وَالْبِدَالِيُّ الرَّاهِدُ الصُّوْفِيُّ مَنْ رَقَّ شَعْرُهُ وَلَدَّ وَاسْتَوَى¹⁵⁴

Kelime: “*ez-Zâhid*”: Zâhid.

55.

وَعَلَى مَرَاةٍ أَحْمَلُهَا فِي فُؤَادِي وَعَلَى دَمْعٍ هَمِي¹⁵⁵

Kelime: “*Dem‘u*” : gözyaşı.

56.

سَايَ لِي مَنْفَى وَمَا قَصَدْتُهَا إِنَّمَا حَظِّي إِلَيْهَا قَدْ سَعَى¹⁵⁶

Kelime: “*Menfâ*”: sürgün yeri.

57.

وَإِذَا قَضَيْتَ مِيتَةً فَتَوَفَّيْ عَلَى الْإِيمَانِ حِينَ تُمِيتُنِي¹⁵⁷

Kelime: *Îmân*.

---

¹⁵² Diaby, a.g.e, s.18.

¹⁵³ Diaby, a.g.e, s.25.

¹⁵⁴ Diaby, a.g.e, s.30.

¹⁵⁵ Diaby, a.g.e, s.25.

¹⁵⁶ Diaby, a.g.e, s.59.

¹⁵⁷ Diaby, *Şiir Divanı*, s.3.

58.

وَبَقِيْتُ لَا مَنجَى لَدَيَّ سِوَاكَ يَا رَبِّي وَلَا سَنَدٌ سِوَاكَ يَقْلُنِي¹⁵⁸

Kelime: “*mencâ*”: kurtuluş.

59.

وَإِذَا أَتَى يَوْمَ الْحِسَابِ فَلَا يَكُنُّ رَبِّي حِسَابَكَ لِي عَسِيرًا وَعَظِيمًا¹⁵⁹

Kelime: “*Yevmü’l-hisâb*”: hesap günü.

60.

فَعَرَفْتُ مِنْ طُولِ التَّجَارِبِ أَنَّمَا الدُّنْيَا سَرَابٌ خُلْبٌ وَأَمَانِي¹⁶⁰

Kelime: *Dünya*.

61.62.63.64.

وَلَمْ أَصَلِّ رُكْعَةً وَلَمْ أَصُمْ فَضَائِلَ الطَّاعَاتِ لَمْ أُمَارِسِ¹⁶¹

Kelimeler: “*usalli*”: “*salât*” mastarından gelen fildir. Namaz anlamına gelmektedir.

“*Rekat*”: *rekât*. “*Esûm*”: “*savm*” mastarından gelen fildir. Oruç demektir. “*et-Tâ’ât*”: ibadet demektir.

65.66.

¹⁵⁸ Diaby, a.g.e, s.3.

¹⁵⁹ Diaby, a.g.e, s.4.

¹⁶⁰ Diaby, a.g.e, s.5.

¹⁶¹ Diaby, a.g.e, s.12.

وَمِنْهَا (بُنْدَالًا) الَّذِي شَهِدَتْ لَهُ بِطُولِ صَلَاةٍ بَيْنَ فَرَضٍ وَنَافِلٍ¹⁶²

Kelimeler: *farz* ve *nafl*.

67.68.69.

صَلَاةٌ وَتَسْبِيحٌ وَذِكْرٌ وَتَوْبَةٌ وَفِي الْعِلْمِ بَحْرٌ مَا لَهُ مِنْ سَوَاحِلٍ¹⁶³

Kelimeler: *tesbih*, *zikir* ve *tövbe*.

70.

لَمْ تُلْهِهِ سُلْطَةُ الدُّنْيَا وَعِزَّتُهَا عَنِ التَّهَجُّدِ بِالتَّسْبِيحِ يَلْتَزِمُ¹⁶⁴

Kelime: “*teheccüd*”: teheccüd namazı

71.

وَبِنَاءِ دُورِ الْعِلْمِ أَعْظَمُ مَفْحَرٍ بَلْ أَجْرُهُ مِثْلَ الْمَسَاجِدِ أَكْبَرُ¹⁶⁵

Kelime: “*mesâcid*” : mescitler.

72.

وَمَدَارِسُ الْقُرْآنِ صَامِدَةٌ وَكَمْ فِيهَا تَخْرُجُ عَالِمٌ وَمُفَكِّرٌ¹⁶⁶

Kelime: *Kur'ân-ı Kerîm*.

73.

أَرْضَى بِكَسْرَةِ حُبْرَةٍ يَأْتِي بِهَا عَرَقُ الْجَبِينِ إِذِ الْقِنَاعَةُ أَجْدَرُ¹⁶⁷

¹⁶² Diaby, a.g.e, s.13.

¹⁶³ Diaby, a.g.e, s.21.

¹⁶⁴ Diaby, a.g.e, s.25.

¹⁶⁵ Diaby, a.g.e, s.31.

¹⁶⁶ Diaby, a.g.e, s.31.

¹⁶⁷ Diaby, a.g.e, s.31.

Kelime: *Kanâ'at*.

III. ANLAMLARDA ZÜHT:

Burada, şairin üzerinde durduğu züht anlamları incelenecektir.

1. DÜNYANIN ZEVALİ:

Dünya şairin önüne çok uzun emeller koymuş, şair ise o emellere ulaşmakta emek vermiştir, ama şair sonra şunu anlamıştır:

فَعَرَفْتُ مِنْ طُولِ التَّجَاوِزِ أَمَّا   الدُّنْيَا سَرَابٌ حُلْبٌ وَأَمَانِي
مُضِي كَمَا جِئْنَا كَأَنَّ حَيَاتِنَا   حُلْمٌ حِينَاهُ لِيَضَعَ ثَوَانِ¹⁶⁸

Uzun bir tecrübe edindikten sonra, dünyanın sadece ve sadece süslenmiş bir serap ve arzulardan ibaret olduğunu öğrendim

Sonunda hepimiz geldiğimiz gibi gideriz ve yaşadığımız hayat, sanki birkaç saniye yaşanmış bir rüya olacaktır.

Şair bunu anladıktan sonra mâsivâdan uzak durmaya karar verip şunları söylemiştir:

لَسْتُ أَهْوَى مَنَاصِبًا أَرْتَقِيهَا   لَمْ تَعُدْ مِنْ مَقَاصِدِي وَمُرَادِي
لَسْتُ فِي حَاجَةٍ إِلَى حُبِّ لَيْلَى   لَمْ أَعُدْ، صَاحٍ، رَاغِبًا فِي سُعَادِ¹⁶⁹

Ben makamlara ulaşmayı arzulamıyorum, onlar benim arzu ve isteğim değil artık

Leyla sevgisine ihtiyacım yoktur, Suâd'ı da artık istemiyorum arkadaşım.

Şair sadece makamlardan vazgeçmiyor, yaşadığı sıkıntılardan dolayı dünyadaki yemeklerden bile uzak durmaktadır. Bunu da şöyle dile getirmektedir:

وَحَيْثُ مَا حَيْثُ لَمْ أَجِدْ   فِي حَيَاتِي مُنْعَةً سِوَى الْجَوَى¹⁷⁰

Ben hayatı tamı tamına yaşadım ama hayatımda acıdan başka bir tadı tatmadım.

¹⁶⁸ Diaby, *şiir divanı*, s.5.

¹⁶⁹ Diaby, a.g.e, s.9.

¹⁷⁰ Diaby, *el-Manfâ*, s.16.

وَطَعَامٍ عَمِئْتُهُ فَسَالَ مِنْ
أَجْلِهِ لُعَابٌ غَيْرِي وَاشْتَهَى
وَشَرَابٍ قَدْ كَرِهْتُ شُرْبَهُ
عَبَّهُ غَيْرِي بِنَهْمٍ فَارْتَوَى¹⁷¹
Kaç tane yemeği terk ettim ama o yemekler için ağızlarından sular akanlar oldu
Kaç içeceği içmekten nefret ettim ama o içecekleri iştihla içip kananlar oldu.

وَحَسْبِي لُقَيْمَاتٌ يُؤَمِّنُّ عَيْشَتِي
وَدَيْنٌ وَحَاسُوبٌ وَمَا نَمَّ رَابِعٌ¹⁷²
Artık bana sadece yaşamamı sağlayacak bir kaç lokma
Din ve bir bilgisayar yeter bir dördüncüsüne gerek yok.

Daha sonra şair, dünyayı kafasında bitirip ve ona bir daha dönmek üzere terk edip ayrılır:

وَهَذِهِ الدُّنْيَا لَقَدْ طَلَّقْتُهَا
تَطْلِيقَ نَاقِمٍ عَلَيْهَا يَائِسٌ¹⁷³
Bu dünyayı kesinlikle boşadım
Ondan ümit keserek ve intikam alırcasına boşandım.

IV. TÖVBE

Züht şairlerinin bazılarının işlediği temalardan birisi tövbedir, şairimizin de bu konuda birçok şiiri vardır, fakat bu mevzuyu yukarıda şiir yazılış amaçları kısmında işlediğimiz için, burada sadece birkaç beyit zikredilecektir:

وَالَّذِي يَتُوبُ يَلْقَى رَبَّهُ
حَيْرَ تَوَابٍ وَحَيْرَ مَنْ عَفَا¹⁷⁴
Kim Allah'a tövbe ederse onu çok tövbeleri kabul eden ve pek affedici bulacaktır.

¹⁷¹ Diaby, a.g.e, s.62.

¹⁷² Diaby, *şiir divanı*, s.33.

¹⁷³ Diaby, a.g.e, s.12.

¹⁷⁴ Diaby, *el-Manfâ*, s.58

Şair burada, günah işleyenlere ümit verirken nasıl af dileyceklerini de öğretmiştir. Günahlarını itiraf ettikten sonra, Allah'tan af dilenirken nasıl yakîn sahibi olunması gerektiğini şöyle anlatmaktadır:

لَكِنَّ عَفْوَكُ وَاسِعٌ مُتَوَاتِرٌ وَأَنَا الْمَقْرُ بِذَنْبِهِ، أَنْتَ الْغَنِي¹⁷⁵
...Ama (Rabbim) senin affin geniş ve kesindir

Ben günahlarımı kabul eden biriyim ama sen (Rabbim) tövbeme ihtiyaç duymayansın.

V. DUA

Tövbe gibi, şair dua konusunu da sıkça işlemektedir. Bu tema, birinci bölümde ele alındığı için, burada birkaç beyitle örnek verilecektir: Şair dünyadan ümit kestikten sonra, ahirete yönelik dualarla haykırıyor şiiirlerinde:

فَإِذَا قَبَضْتَ الرُّوحَ فَارْفُقْ بِي وَلَا
وَاجْعَلْ لِرَوْحِي مُسْتَقْرًا آمِنًا
وَإِذَا نَزَلْتُ الْقَبْرَ أَنْزِلْنِي عَلَى
إِذْ يَوْمِهَا أَنَا نَازِلٌ ضَيْقًا عَلَى
وَإِذَا أَتَى يَوْمَ الْحِسَابِ فَلَا يَكُنْ
وَاجْعَلْ شَفِيعِي يَوْمَهَا خَيْرَ الْوَرَى
وَاجْعَلْ مَقَامِي جَنَّةَ الْمَأْوَى الَّتِي
تَتَحَلَّ عَائِي يَا رَجَاءَ الْمُؤْمِنِ
فِي ظِلِّ رَحْمَتِكَ الْأَمِينِ الْمُؤْمِنِ
كَرِيمِ الضِّيَافَةِ مُنْزَلِ الْعَيْشِ الْهَنِيِّ
رَبِّ عَلَى كُلِّ الْأُمُورِ مُهَيِّمِنِ
رَبِّي حِسَابُكَ لِي عَسِيرًا وَاعْتَنِ
طَهَ الَّذِي يَهْدَاهُ أَنْتَ هَدَيْتَنِي
أَعِدِّدْهَا لِلْمُؤْمِنِينَ كَمَوْطِنِ¹⁷⁶

Allah'im! Ruhumu alırsan bir gün, yalnız bırakma beni şefkat ile muamele eyle ey müminin umudu.

Ruhuma senin emin ve emin hissettiren rahmetin içinde kalacak bir yer nasip eyle

Kabre girdiğimde (ya rabbim) güzel bir ziyafetle karşıla beni

¹⁷⁵ Diaby, *şiiir divanı*, s.3.

¹⁷⁶ Diaby, a.g.e, s.3.

Çünkü ben o gün, her şeye hakim Rabbimin misafiriyim

Hesap günü gelince ise ya Rabbim, üzerimde hesabın zor olmasın ve beni gözet

O gün, şefaatchim olarak yaratılmışların en hayırlısı ve sayesinde hidayet bulduğum

Taha'yı (sav) eyle

Yerimi, müminler için hazırladığın cennetü'l-Me'vâ'yı eyle ya Rabbim.

Şair burada, herkes dünyevi şeyler için dua ederken ahireti düşünmektedir. İşte o zahid olduğunu bu cümlelerle ifade etmektedir.

VI. KANAAT

Şair burada, felsefi bir şekilde kaderi anlatmaktadır, paylarına razı olmayanlara şunu söylemektedir:

وَأَلَّذِي لَمْ يَرْضَ عَنْ نَصِيْبِهِ مَاتَ مِنْ غَيْظٍ أَحْرَّ مِنْ لُطَى¹⁷⁷

Nasibine razı olmayan kimse, ateşten daha sıcak bir nefret yüzünden ölecektir.

Bilakis, insanın kadere nasıl razı olması gerektiğini şöyle anlatır:

وَأَنَا مٌ لَيْلَتِي كَالطِّفْلِ لَا أَحْمِلُ الْهَمَّ إِذَا اللَّيْلُ سَجَى

لَا أُرِيدُ فَوْقَ مَا أُطِيقُهُ مَا أَصَبْتُهُ مِنَ الْخَيْرِ كَفَى¹⁷⁸

Gece çöküğünde, çocuk gibi hiç dert taşımadan yatarım

Gücümü aşan hiçbir şeyi istemem, elde ettiğim hayır bana yeterlidir.

Daha sonra şair, kadere tamamen teslim olup zorluk ve kolaylığın Allah'ın elinde olduğunu dile getirmektedir:

¹⁷⁷ Diaby, *el-Manfâ*, s.9.

¹⁷⁸ Diaby, a.g.e, s.11.

مَا لَمْ تُيسِّرْهُ فَلَيْسَ مُيسَّرًا   أَبَدًا، وَمَا يَسَّرْتَهُ سَيَهُونُ¹⁷⁹
(Rabbim) senin kolaylaştırmadığın şey asla kolay olmaz ve kolaylaştırdığın şey
ise kolay olur.

VII. GECE

Şairin sıkça kullandığı sözcüklerden biri de gece kelimesidir. Bu durum gece çalışmayı ve uyanık kalmayı ne kadar sevdiğini ortaya koymaktadır. Şairin sıkça gece çalışmasından dolayı onu bazen ikinci gündüz olarak tanımlamaktadır:

وَأَنَا لَيْلِي نَهَارٌ زَائِدٌ   أَقْرِضُ الشَّعْرَ مَيِّ اللَّيْلِ دَجَى¹⁸⁰

Gecem vakti uzatılmış gündüzümdür

Ne zaman karanlık çökse oturup şiir yazarım.

Şair bazen gece uyuyanlar ve uyumayanlar arasında karşılaştırma yapmaktadır:

نَاسِيًا أَنَّ الَّذِي يَسْهَرُ فِي   لَيْلِهِ، لَيْسَ كَمِثْلِ مَنْ عَفَا
مَنْ يَحُبُّ فِي النَّهَارِ طَالِبًا   حَظَّهُ لَيْسَ كَمِثْلِ مَنْ عَفَا
وَالْتَوَّؤُمُ لِلضُّحَى لَيْسَ كَمَنْ   جَنْبُهُ عَنِ الْفِرَاشِ قَدْ نَبَا¹⁸¹
...(onlar)unutuyorlar ki gece uyumayanla uyuklayan aynı değildir

Rızkı peşinde gündüz koşturan, uyuyan birisiyle aynı değildir

Kuşluk vaktinde uyuyan ile yataktan uzak duran aynı değildir.

Şairin bazı medih özellikleri gece namazıdır(teheccüd). Bunu şair şu şekilde

izah etmektedir:

سُجُودٌ وَتَسْبِيحٌ إِذَا أَقْبَلَ الدُّجَى   وَأَمْثَالُهُ فِي الْعَابِدِينَ قَلِيلٌ
يُنَاجِي إِلَهَ الْعَرْشِ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ   وَأَدْمَعُهُ مِنْ مُقَلَّتَيْهِ تَسِيلٌ¹⁸²

¹⁷⁹ Diaby, *Şiir Divanı*, s. 2.

¹⁸⁰ Diaby, *el-Manfâ*, s.11.

¹⁸¹ Diaby, a.g.e, s.9.

¹⁸² Diaby, *Şiir Divanı*, s.28.

Gece olunca Allah'a hep secde ve tespih eder, âbidler içinde onun emsali az bulunur

Arşın sahibine (Allah'a)gözyaşlarını dökerek münacat eder her gece.

VIII. YALNIZLIK:

Şair hayatta yaşadığı zorluklarından dolayı hep yalnız kalmayı tercih eder ve bunu çeşitli biçemlerle ifade – zühde yönelme nedenleri kısmında belirttiğimiz gibi-
etmektedir.

أَتْرُكُونِي أَعِشْ حَيَاتِي وَحِيدًا   فِي مَقَرِّي، أَوْ هَائِمًا فِي الْوَهَادِ
وَأَتْرُكُوا مَا أَرَدْتُمْ مِنْ مَتَاعِي   وَأَتْرُكُوا لِي دَفَاتِرِي وَمِدَادِي
وَأَتْرُكُوا مَكْتَبِي فَلَا تَلْمِسُوهُ   فِيهِ رُوحِي عَلَيْهِ كُلُّ اعْتِمَادِي
فِيهِ أُوَدِّعْتُ، عِنْدَمَا عَيْلَ صَبْرِي،   كُلَّ أَحْلَامِ يَمْقِطِي وَوَقَادِي
فِيهِ لَمَسَاتُ رَاحَتِي وَحَيَاتِي   وَشُعُورِي وَنَبْضَةَ مَنْ فُرَادِي¹⁸³

Beni artık bırakın ki hayatımı tek başıma yaşayayım

Yerimde olsam derin bir çukurda olsam da yalnız bırakın

Eşyalarımдан istediğiniz her şeyi alın ama defterlerim ve mürekkebimi bırakın

Masama da sakın dokunmayın, çünkü ruhum orada ve ona dayandım

Sabrim tükendiğinde, gündüz ve gece hayallerimi orada sakladım

Hayatımın ve avuçlarımın dokunuşları, hislerim ve kalp atışların orada saklıdır.

IX. SABR

Şair bazen, sabrı bir sürü hayat değişikliklerine benzeterek anlatmaktadır. Bazen de zorluklara ve çalışmaya karşı nasıl dimdik ayakta durduğunu ifade etmektedir.

بَعْدَ حِرْمَانٍ وَصَبْرٍ وَطَوَى   قِيَمَةَ الطَّعَامِ فِي حُصُولِهِ

¹⁸³ Diaby, a.g.e, s.9.

كَأَبَدَ الْمَرْءُ تَبَارِيحَ الْهَوَىٰ   لَذَّةُ الْهَوَىٰ تَكُونُ بَعْدَمَا
فَلَذِيذُ عَيْشِهِ يَوْمَ الشِّفَا¹⁸⁴   وَالْحَيَاةُ لِلْمَرِيضِ مُرَّةٌ

Yemeğin kıymeti, ancak mahrum edildikten ve sabrettikten sonra elde edilince bilinir.

Sevdanın tadı ise ancak onun sıkıntılarını çektikten sonra olur

Hayat hasta biri için hep acıdır, iyileştiği gün lezzetine diyecek yoktur.

Şair zorluklara karşı şöyle der:

مِنْ مَسَرَّاتِ كَأْحْلَامِ الْكَرَى   وَسُوَيْعَاتِ مَرَزَنْ حَلَسَةً
بِئِ الْأَدَى إِلَّا شُمُوحًا وَإِبَا¹⁸⁵   وَأَصْبَبْتُ بِالْأَدَى وَمَ يَزِدْ

Mutluluk anlarım rüya gibi hızlıca geçmiştir

Eziyet çektim ama o eziyet beni daha da güçlendirdi.

Gece bilgisayar başında çalışmakla ilgili şöyle der:

صَبْرُ أَيُّوبَ إِذَا اللَّيْلُ سَجَى¹⁸⁶   يَعْرِفُ الْحَاسُوبُ مَنْ مَنَّا لَهُ

Gece sükunete kavuştuğunda, hangimizde Hz. Eyüp'ün sabrı var bilgisayar daha iyi bilir.

¹⁸⁴ Diaby, *el-Manfâ*, s.19.

¹⁸⁵ Diaby, a.g.e, s.17.

¹⁸⁶ Diaby, a.g.e, s.62.

SONUÇ

Her halkın ya da her milletin kendi geçmişini ve eserlerini korumak ve bu eserleri diğer kuşaklara aktarmak için çeşitli yöntemleri bulunmaktadır. Bu gaye ile günümüzde resim, heykel, şarkı, dans, şiir ve diğer güzel sanatların derinliklerinde yatan hikâyeleri anlamak ve bu hikâyeleri keşfetmek toplumu köklerine bağlamaktadır. Farklı dillerde kaleme alınan kültürel çalışmaların topluma verdiği mesajları anlamak ve topluma yaptığı katkıları görebilmek bu sebeple değer kazanmaktadır.

Afrika sahra altı bölgesinde geçmişi anlatan çok sayıda eser bulunmaktadır. Bunlar, tür olarak sözel ve yazılı olmak üzere iki kısma ayrıldığı gibi dil açısından da yerel dille yazılan, Latin dilleriyle yazılan ve Arap dili ile kaleme alınan eserler olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Afrika, Arapça kaleme alınan şiir sahasında büyük şairler yetiştirmiştir. Hatta kimi zamanlar bu şairler büyük Arap şairleriyle boy ölçüşecek seviyeye gelmişlerdir. Örneğin: Faslı yazar Muhammed b. Şerife, Nijeryalı İbrahim el-Kânimî'nin (ö. H.550) *Ağribetü's-Şu'arâi'l-Arabi'l-Meşhûrîn* ifadesini kullanarak bu şairi genel itibarıyla özel şairlerin listesine eklemiş ve Yâkût el-Hamavî *Mu'cemü'l-Büldân* kitabında el-Kânimî'nin Arapçayı çok ileri seviyede bildiğini söylemiştir.

Çalışmamızın neticesinde elde ettiğimiz sonuçlar birkaç madde ile şöyle özetlenebilir:

1. Bu çalışma sayesinde daha önce hiç ele alınmamış bir şair, Afrika sahra altı bölgesi Arap literatürüne girmiştir. Yine bu çalışma sayesinde Afrika şairleri ansiklopedisine ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü bazı meşhur şairlerin bile hayatlarına dair bir yazı bulmak neredeyse imkânsız görünmektedir, bu nedenle çalışmada şairimizin özgeçmişini objektif bir şekilde yazabilmemiz için yapısalcılık yöntemine başvurmak zorunlu hale gelmiştir.
2. Çalışma sayesinde Afrika şairlerini bir arada bulduran, *Mu'cemü'l-Bâbittîn li's-Şu'arâi'l-Arabi'l-Mu'âsirîn* adlı bir esere raslanmıştır. Bu eser de başlığına nispeten Afrika şairlerini kısaca ele almaktadır.
3. Afrika şairlerinin çoğunun, züht kavramını vaaz ve öğüt olarak kullandıkları ortaya konmuştur.
4. Söz konusu şairin felsefî zühde çok fazla başvurduğu tespit edilmiştir.
5. Şairin zühde yönelme nedenleri saptanmıştır.
6. Şairin filozof bir zâhid olduğu tespit edilmiştir.
7. Afrika sahra altı bölgesi Arapça kaleme alınan şiirlerin bölgede önemli bir yer tuttuğu anlaşılmıştır.

BİBLİYOGRAFIYA

Kur'an-ı Kerim

AKDEMİR Hikmet, *Belağat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, Nil yayınları, 1999.

ATVÎ Alî, *Şi'iru'z-Zuhd fi'l-Karnayni's-Sânî ve's-Sâlis ve'r-Râbi'*, 1.b., Beyrut-Dimaşk, al-maktabu'l-İslâmî, 19981.

BROCKELMAN Carl, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, çev. Abdü'l- Halîm en-Neccâr, C. İv-ii, 5.b, Kahire, Dâru'l-Ma'ârif, 1983.

DAYF Şavkî, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 24.b., C.İ, Kâhire, Dâru'l-Ma'ârif, 2003.

DİABY Muhammed el-Emîn, şiir divanı(yayımlanmamış).

-----, *el-Manfâ* (yayımlanmamış).

-----, *Ravâi'u Âli Karamokhobâ* (yayımlanmamış).

-----, *et-Takâbul fi'l-Kur-âni'l-Kerîm*, y.y., Cum'atul-mâcid, 2013.

el-Cevherî, İsmail b. Himmâd, *es-Sihâh*, ed. Ahmed Abdül Gafûr Attâr, 4.b., C.İİ, Beyrut, Daru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1990.

el-İLÛRÎ Âdam, *Misbâhu'd-Dirâsâti'l-Edebiyye fi'd-Diyâri'l-Neycîriyye*, 2.b, y.y., 1992.

el- İMÂMU'R-RÂZÎ, *Muhtâru's-Sihâh*, Beyrut, Mektebetü Lübnân, 1986.

ERAYDIN Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, y.y. 1984.

FARRÛH Umar, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 4.b., C.İ, Beyrut, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1981.

GALÂDANÇI Şeyhu Ahmad, *Hareketü'l-Lugati'l-'Arabiyye ve Edabihâ fi Naycîriyâ*, 2.b, Şeriketü'l-Ubaykân li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, Riyad, Suudi Arabistan, 1993.

- GÜLER İsmail, *İslam medeniyetinde dil ilimleri(tarih ve problemleri)*, 1.b., İstanbul, İsam yayınları, 2014.
- HALİL A. el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, thk, Abdül Hamîd Hindâvî, C.İİ, Beyrut-Lübnân, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*,1.b., C.İİİ, Dâru's-Selâm, Beyrut, ,t.y.
- SAMBO Âmir, *el- Edebü's-Senegâlî el-Arabî*, C.İ, Cezayir, e'ş-Şeriketü'l-Vataniyye li'n-Neşri ve't-Tevzî, -1978.
- SÂMÎ Yahya, *Arva 'u mâ Kîle fi'z-Zühd*, Dâru'l-Fikri'l-‘Arabî, Beyrut., t.y.
- TEK Abdurrezzak, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 1.b., Bursa, Stüdyo Star Ajans Matbaacılık, 2016.
- Su‘âdu'l-Hekîm, *el-Mu‘cemu’s-Sûfî*, 1.b, dâru'n-Nudra, y.y, 1981.
- YALAR Mehmet, *Modern Arap şiiri*, Bursa, Arasta Yayınları, 2003.

MAKALELER

- TÜRKÎ el-Magîz, “*ez-Zühd inde Ebi'l-Atâhiyye ve Ebi'l-Alâi'l-Ma‘arrî*”, Melik Su‘ûd Üniversitesi. Dergisi, 1992.
- UMAR Muhammed Abass, “*Alhaj umar ibn Abibakri ibn Uthman Ketekrachie, a Ghananian Muslim poet*”, American University in Cairo,(yüksek lisans tezi), may-2003. http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=5032
- YAKUB Ali, “*Cuhûdu'l-‘Ulamâi'l-Efârîka fî Neşri's-Sakâfati'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye, Garb Afrîkiyâ namûzacan*”, 2016-05-12 06:49:55., <http://www.qiraatafrican.com>

TEZLER:

- el-EMİN Mohammed Alhassan, *el-Esâlîbu'l-İnşâiyye fî Dîvâni'l- Vezir Cunaid*, Gana Üniversitesi(Legon), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Accra, 2015
- HALÎL İbrahim Yusuf, *eş-Şi'ru'l-Arabî fî Şemâli Neycîriya min 1960-2000*, Külliyyetü'd-Da'veti'l-İslamiyye, (yayımlanmamış yüksek lisans Tezi), Libya, 2011.
- KABA İmrân, *eş-Şi'ru'l-Arabî fî'l-Garbi'l-İfrîki hilâle'l- Karni'l- 'İşrîn el-mîlâdi*, Külliyyetü'd-Da'veti'l-İslamiyye ve'l-Âlemiyye, (yayımlanmamış Doktora tezi), C.ii, Libya, 2006-2007.
- MUHAMMED Abdu's-Samed Abdullâh, *e'ş-Şi'ru'l-Arabî fî Garbiyi İfrîkiyâ münzü'l-İsti'mâr. Senegal ve Naycîriya*, Ümmülkura Üniversitesi, Suudi Arabistan, t.y., (yayımlanmamış yüksek lisans Tezi).
- MUNKAİLA Yusuf, *el-Edebü'l-'Arabî en-Neycerî ve Muas-sirâtu'l-İsti'imâr fî Mecrâ Tetavvurihî*, Külliyyetü'd-Da'vetil'İslâmiyyeti'l- 'Âlemiyye, (yayımlanmamış Doktora tezi), Libya, 2009.
- YARGICI Atilla, *Abbâsî Döneminde Zühd Şairleri*, , Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Şanlıurfa, 19196.

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Abdul Samed YAKUB Umar
Tez Adı	“MUHAMMED el-EMİN DİABY’NİN ŞİİRİNDE ZÜHT”
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 11.09.2017

